

letnik IV
številka
1

**jezik
in
slovstvo**

1958/1959

Jezik in slovstvo

Letnik IV, številka 1

Ljubljana, 15. oktobra 1958

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniški svet: *dr. Tone Bajec*, NUK, Slovanski inštitut v Ljubljani (urednik za jezikoslovni del); *dr. Marja Boršnik*, *Marjan Javornik*; *Janko Jurančič*, *Uroš Kraigher*; *dr. Lino Legiša*, Ljubljana, Vrhovčeva 4 (urednik za literarno zgodovinski del); *dr. Joža Mahnič*, Ljubljana, Česnikova 28 (urednik za metodološki del in odgovorni urednik); *Stane Mihelič*

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 450 din; polletna 225, posamezna številka 60 din; za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 360 din; za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina prve številke

<i>Janez Gradišnik</i> O stavčni negaciji	1
<i>Jože Lokar</i> O istem poglavju stavčne negacije	3
<i>A. B. Opomba</i> uredništva	8
<i>Tone Turičnik</i> Magnetofon pri slovenščini	8
<i>Janez Rotar</i> Davorin Trstenjak in Zora dalmatinska	12
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprehod po Ljubljani	16

Ocene in poročila

<i>Franc Zadravec</i> Prežihovi Samorastniki v Kondorju	20
<i>Franjo Smerdu</i> Ob prevodu »Stoletja kirurgov«	21

Zapiski

<i>Dušan Moravec</i> Ob dveh Smoletovih prevodih za gledališče	23
<i>Etbín Bojc</i> Govorni nastopi v osemletkah	26
<i>Francè Goršič</i> Polharsko imenoslovje	26
<i>I. D.</i> Posebnosti Zorčevega jezika	27
<i>S. M.</i> Vabilo učiteljem slovenščine	28
<i>M. K.</i> Občni zbor Slavističnega društva	29

Slovniske in pravopisne drobtine

<i>F. Vernik</i> Za koga neki pišemo?	29
<i>Ivan Tominec</i> Dokler in dokler ne	30
<i>Fr. Jesenovec</i> Ali ste prišel (prišla)?	30
<i>Ivan Matičič</i> Tujke in lokalizmi v leposlovju	31
<i>A. B. Opomba</i>	32
<i>A. B. Jernej</i> — Nužej	32
<i>Vladimir Naglič</i> Nekaj pripomb k SP	32
<i>Dragotin Skrinjar</i> Se nekaj arabskih imen	32

O STAVČNI NEGACIJI

Iz pogovorov z nekaterimi bralci mojega članka o stavčni negaciji v drugem letniku JiS (str. 314—317) vidim, da sem svoje misli ponekod izrazil preskopo in morda premalo jasno. Tudi pripisek uredništva mojih sklepov ni povzel povsem tako, kakor sem jih zapisal, zato naj mi bo dovoljeno, da se oglasim vnovič in poskusim svoja dognanja dopolniti.

Izhodiščna misel mojega članka je bila, da je zanikanje predvsem *slovniska* (in ne toliko logična) zadeva, pri kateri moramo najbolj paziti na to, ali je (slovnisko) zanikan povedek ali kak drug stavčni člen. V razpravi o stavčni negaciji pravi Breznik, da predmet ne sme biti v roditelju, kadar je zanikan kak drug stavčni člen. To pravilno ugotovitev bi bilo izpopolniti samo še z dodatkom, da gre za *slovnisko* zanikovanje, ki se ne ujema zmerom z logičnim. Nikalnica »ne« ali »ni« zanika besedo, pred katero je postavljena, zato moramo skrbno paziti na njen položaj; drugače povedano, zelo pomembno je, da pri zanikovanju pišemo stavke v pravilnem besednem redu. Ker so slovensko govoreči in pišočci ljudje na to dostikrat pozabili, so nastajale razne dvoumne oblike in iz njih so se razvile dvojnice, zavoljo katerih danes večkrat ne vidimo, kaj je prav in kaj narobe. Ko si jemljemo primere za stavčno negacijo, je treba torej zmeraj tudi ugotoviti, ali so zapisani v pravilnem besednem redu.

In še nekaj nam megli pogled: negacijo pogosto nahajamo v zloženih stavkih, izmed katerih je eden eliptičen, nepopoln; ob tem nastajajo nove nejasnosti in zmote (tudi to je ugotovil že Breznik). Zato si je treba take stavke analizirati, do kraja povedati, vendar *slovnisko*, ne samo logično. Če si take stavke razbiramo samo logično, po vsebini, jih lahko povemo precej drugače, ob tem pa zabišemo prejšnjo slovnisko obliko in zabredemo v napačno umovanje. (To se je, mislim, tu pa tam primerilo tudi Brezniku v navedeni razpravi.) Ostati moramo tedaj pri isti slovniski obliki, samo izpopolniti jo je treba tam, kjer je pomanjkljiva. Kako to mislim, bom ponazoril pozneje.

Preden se povrnem k zloženim stavkom, o katerih smo govorili, naj ponovim še svoje dosedanje razločevanje zloženih zanikovalnih stavkov v stavke z *enim* in v stavke z *dvema* povedkoma. Primerom, ki jih bom navajal, bom za primerjavo dodajal tudi (slovnisko) trdilne oblike.

1. *Samo en povedek v zloženem stavku — en stavek je eliptičen:* a) Sosed je zapravlil ne le hišo, temveč tudi denar. b) Sosed ni zapravlil le hiše, temveč tudi denar.

Že primerjava s primerom a) kaže, da si tudi stavka v zloženem stavku b) logično nista nasprotna, saj ugotavljata sorodni resnici. V navideznem, slovniskem nasprotju sta si samo predmeta »hiša« in »denar«, ker sta povezana s protivnima veznikoma »ne le — temveč tudi«. Stavek bi bilo treba povedati le v obliki a); če ga hočemo povedati tudi v obliki b), ga ne moremo sestaviti drugače kot tako, da stopi nikalnica »ni« pred povedni glagol »zapravlil«: tako je slovnisko zanikan povedek in predmet »hiša« stopi po našem prej navedenem pravilu v roditelj, predmet »denar« pa seveda ne, saj gre za eliptičen stavek, ki si ga lahko v mislih vsak čas dopolnimo v trdilni stavek: »temveč je zapravlil tudi denar«.

Oblika b) je torej nepravilna, toliko je imel Breznik prav, ko jo je želel v navedeni razpravi prepovedati. Vendar je tako priročna, da bi jo bilo nespametno preganjati, saj vendarle povsem dobro vemo, kaj hoče povedati.

2. *Zložen stavek z dvema povedkoma*: a) Sin je ne samo zapravil hišo, temveč tudi pogнал denar. b) Sin ni samo zapravil hišo, temveč tudi pogнал denar. c) Sin ni zapravil samo hiše, temveč pogнал tudi denar.

Tokrat sta si slovniško v nasprotju povedka: ne samo *zapravil*, temveč tudi *pogнал*. Logično sta stavka spet istovrstna, saj oba trdita nekaj o zapravljanju: *sin ne samo da je zapravil hišo, tudi denar je pogнал*. Trditev v tej obliki nam še zgovorneje izpričuje, da ne gre za logično, temveč za samo navidezno, slovniško nasprotje; vrh tega je iz tako povedanega stavka očitno, da je v resnici zanikana le beseda »samo«, ne pa povedek. Zato je primer c), če ga pogledamo natančneje, napačen: nikalnica je postavljena pred povedek in predmet je zato stopil v roditeljski. Taka stava pa je po vsebini stavka neupravičena, pravilna bi bila kvečjemu nikalna zveza po zgledu b), kjer je tudi slovniško zanikano samo tisto, kar je zanikano logično, namreč beseda »samo«: Sin ni samo zapravil hišo, temveč pogнал tudi denar. Primer je spet le parafraza stavka »Sin ne samo da je zapravil hišo...« Vendar je ta oblika tako okorna, da se je namesto nje uveljavila napačna oblika c).

Pri teh primerih bi šel zdaj nekoliko dalj, kot sem šel v prvem članku, in predložil pravopisem in slovničarjem, naj pri takih primerih dovolijo le zgled a); zgleda b) tako nihče ne piše, zgled c) pa naj prepovedo.

Tako Breznik kot sestavljavci obeh slovníc so čutili, da je v takih stavkih logično zanikana le besedica »samo« in ne povedek. Zato so kajpada tudi čutili, da bi moral biti predmet v tožilniku; ker pa so imeli stavek zapisan v napačnem besednem redu, v katerem je nikalnica prišla pred povedek in ga s tem slovniško (čeprav ne tudi logično) zanikala, niso znali iz zadrege. Breznik se je skušal rešiti tako, da je nikalno obliko sploh zavrgel in zahteval samo trdilno. Sestavljavcem obeh slovníc se je zdelo, da bi morala biti nekako prav tudi nikalna oblika, ker pa so čutili, da povedek logično ni zanikan, so zavrgli roditeljski in terjali kot pravilno obliko tožilnik, s tem pa so prišli v nasprotje s pravilom, da je predmet v roditeljski, kadar je (slovniško) zanikan povedek. Ker okornega primera b) nihče ne piše, moramo pač pritegniti Brezniku.

Urednik A. B. je v pripisu mojemu članku o negaciji izrazil drugačno misel glede slovniškega nasprotja v takih stavkih: »Ne strinjam se z mnenjem, da je v zgledih z dvema povedkoma nasprotje med le-tema, v tistih z enim povedkom pa med predmetoma. V zgledu *sosed ni samo zapravil denar, marveč je tudi uničil družino* ni nasprotja med povedkoma *zapravil* in *uničil* (saj vendar oba izražata zgubo), temveč med predmetoma.« Mislim, da je urednik tu zagrešil tisto, o čemer govorim prej, namreč da je vsebino stavka razbral logično, ne pa slovniško. Dva povedka lahko izražata zgubo, pa bosta slovniško vendarle v nasprotju, recimo: »Oče je tobak ponjuhal, sin pa pokadil.« Da ne poreče kdo, da gre tukaj za nasprotje med očetom in sinom, naj podam še tak primer: »Včasih je predavanje zamudil, včasih (pa) predremal.« Kakšno naj bi bilo nasprotje med predmetoma v prej navedenem stavku? Ni samo denar... temveč tudi družino? Že ta eliptična oblika kaže, da je nasprotje drugačno: ne samo zapravil, temveč tudi uničil.

Da je tako, mi pričuje tudi tretji primer zloženega stavka, kakršnega so slovničarji menda prezrli (vsaj jaz nisem našel primerov). Tu sta si povedka slovniško nedvomno nasprotna, ker je predmet le eden:

3. Zložen stavek, kjer sta dva povedka, predmet pa isti v obeh stavkih: a) Surovež je ženo ne le pretepel, temveč tudi okradel. b) Surovež žene ni le pretepel, temveč tudi okradel.

Ta primer je prav poučen, ker nam kaže, kako nastajajo take eliptične oblike. Pravi pomen takega stavka je (logično) trdilen, kakor ga izraža primer a). Če ga hočemo povedati nikalno, moremo postaviti nikalnico »ni« samo pred besedico »le«. Ko bi rekli »Surovež žene ni pretepel«, bi trdili nekaj nasprotnega resnici, saj jo je pretepel, kakor kaže trdilna oblika stavka. Neko navidezno, slovniško nasprotje lahko ustvarimo v nikalnem stavku le med »le« in »temveč tudi«: ni le pretepel, temveč tudi okradel.

Kaže pa ta zgled neko posebnost: predmet je za čudo v roditelju, čeprav bi po doslej splošno veljavnem pravilu pričakovali tožilnik, saj stoji nikalnica pred besedico »le«, ne pred povedkom. Kako to? Edino razlago nam utegne dati sledeče umovanje: predmet stoji *pred* nikalnico in mora biti v roditelju, ker v prvem delu stavka — preden pridemo tako daleč, da bi videli, katera beseda bo sledila za nikalnico »ni« (bo slovniško zanikana) — ne moremo vedeti, ali bo res zanikan povedek ali ne; ne moremo pa tudi ugibati ali čakati, zato postavimo predmet pač v roditelju. Kako fiktivno je v resnici zanikovanje v takem stavku, kaže drugi, eliptični stavek, če si ga izpopolnimo: temveč jo je tudi okradel. Ima torej trdilno obliko, čeprav imata oba stavka skupaj nikalnico »ni«. Zato je s tem primerom precej tako kot s primerom 1b) — je nepravilen, vendar je toliko priročen, da ga bodo ljudje nedvomno spet in spet uporabljali in bi ga ne bilo pametno prepovedovati.

Jože Lokar

O ISTEM POGLAVJU STAVČNE NEGACIJE

Gradišnikova obravnava nikalnice in njenih pravic v veččlenskem vezniku *ne le ... ampak tudi* je vsekakor upoštevanja vredna, vendar do konca stvari ni rešila. Mislim, da ne smemo preveč zidati na neskladnost med logiko in slovnicjo. Logika preiskuje dosledno miselno izpeljavo in izražanje, slovnicja pa izhaja iz jezikovne dejanske oblike in išče v nji misel; pot je torej natančno obrnjena: logika izhaja od misli na izraz, slovnicja od izraza na misel. V resnici bi ne smelo biti nesoglasja, sicer bi bil jezik kaj slabo izrazilo; dejansko pa vendarle marsikdaj zaškrjiplje, kadar stopa trda peta logike po jezikovnih tvorbah, prav kakor prehitro, pretežno ali prenerodno jezikovno vozilo posname logiki marsikak oster ovinek. Zadeva jezikoslovja in sintakse je, da taka nesoglasja analizira, logiki ostri njene dosledne črte, jeziku pa vendarle gladi izraz, da laže in bolje vozi. Prav gotovo je, da ob ustvarjanju novih izraznih sredstev človek zmeraj skuša kar najbolje ustreči misli, njeni zakonitosti, torej logiki, ker bo samo tako tudi najbolje dosegel namen izražanja: kar najboljše razumevanje. Toda utruti izrazi počasi zastarajo, premakne se jim pomen, s tem se izgubi pravi čut za njihov prvotni smisel, začnejo se napačne zveze, ki prvotni logiki ne ustrezajo več. Gradišnik je mnenja, da se je pri preiskovanju veznika *ne le ... ampak tudi* nekaj podobnega zgodilo tudi Brezniku. Poglejmo, kako je s to stvarjo!

Najprej si moramo na jasno, kaj nikalnica zanika. Začnimo pri povedku, ki je duša stavka. V stavkih *Sosed kupuje* — *Sosed ne kupuje* je popolnoma jasno, da nikalnica *ne* zanika (in sicer slovnično in logično!) dejanje trdilnega stavka. Če rečem: *Sosed kupuje, toda ne prodaja*, sem postavil v nasprotje dve dejanji, pozitivno proti negativnemu. Lahko bi rekel tudi: *Sosed lê (samó) kupuje, prodaja pa nê*. Če bi mi kdo postavil vprašanje *Ali sosed lê (samo) kupuje ali tudi prodaja?* pa bi rad poudaril, da dela oboje, bom zanikal tisti *lê (samó)* in protivno dostavil, da *tudi* prodaja, torej: *Sosed ne lê (samó) kupuje, ampak (temveč, marveč) tudi prodaja*. Kakšne so torej vloge sestavnih delov veččlenskega veznika? Najprej *le* dejanje omejuje in izključuje vsako drugo dejanje: *lê (samó) kupuje*; ne dopušča torej nobenega dodajanja s kakim *tudi*. Če hočem, da tako dodajanje v nasprotju z izključnostjo členka *le (samo)* postane mogoče, moram izključnost razvezati; jezik, se pravi slovnica, je to storil z nikalnico *ne*, ki je vzela členku *le (samo)* njegovo izključnost ter tako omogočila kljub (protivnost!) njej možnost dodajanja; to opravi členek *tudi*.*

Da ta *ne* ne meri na glagolsko dejanje v celoti, nam dokazuje resnica, da moram postaviti posebno nikalnico za povedek obeh stavkov, če hočem zanikati oboje, torej: *Sosed ne le ne kupuje, temveč tudi ne prodaja*. Tukaj se ne bo nihče spozabil in v prvem stavku izpustil katerega obeh *ne*, češ da eden zadošča. Tu se slovnica in logika kar dobro ujemata. To pa menda dosti jasno dokazuje, da *ne* pred *le* prav nič ne zadeva glagola (povedka), marveč meri samo na tisti izključujoči *le (samo)*. Če postavimo stavek v pretekli čas, se tam zgodi nekaj čisto slovničnega, kar pa včasih utegne segati tudi v logiko, kot bomo videli: *Sosed je ne le kupoval, temveč tudi prodajal*. V tej obliki je vse v redu, ker je pripada obema stavkoma. Toda pogosto se zgodi — in čisto razumljivo in na videz upravičeno — da slovnično tudi v takih primerih strnemo je + *ne* v *ni*, torej: *Sosed ni le kupoval, temveč tudi prodajal*. Zdaj *ni* ni skupen obema stavkoma, marveč oddaja naprej (po logični poti) samo *je*; ker pa je to slovnično nedosledno, si marsikdaj v takih stavkih pomagamo tudi s ponovitvijo *je* v drugem stavku: *Sosed ni le prodajal, temveč je tudi kupoval*. Te oblike stavka pa v celoti ne morem zanikati kakor prejšnjo, razstaviti moram zopet tisti *ni* v *je* + *ne* in dodati stavčno negacijo *ne*, ki se potem združi z *je* v *ni*: *Sosed ne le ni kupoval, temveč tudi ne prodajal*.

Ker s tako slovnično združitvijo povedkovega pomožnika *je* z nikalnico *ne* iz veččlenskega veznika *ne le* dobi *ni* nenadoma podobo stavčne nikalnice in z njo njeno moč na druge stavčne člene, se začno trenja med slovnico in logiko. Vendar stvar nikakor ni samo slovnična. Vemo, da sega tudi v logiko. Kako? *Ali te še zob boli? Ne več*. V tem odgovoru je jasno povzeto bistvo misli: nikalnica in *več*; če bi to izrazili s celim stavkom, bi rekli: *Zob me ne boli več*, ne pa: *Zob me boli ne več*. Očitno nikalnica meri na *več*, in vendar ga v stavku zanikamo preko glagola; nikalnice torej ne stavimo zmeraj pred *več*. Ali: *Kod je hodil? Ne posebno daleč*. S tem odgovorom ne tajim, da je hodil, marveč: *Hodil je ne posebno daleč*. V slovnici se spet stakneta nikalnica *ne*, ki meri na prislovno določilo, in glagolski pomožnik *je* v *ni*, da dobimo slovnično obliko: *Ni hodil posebno daleč*, kjer se na prvi pogled zdi, kakor da je zanikano

* Da ne bo nesoglasij; členek mi pomeni tu vse izraze, ki so v jeziku samo izrazila (mots d'outil) za različno vezanje, se uporabljajo v različnih vlogah, pa nimajo svojega stvarnega pomena sami v sebi; ta pojem je zelo širok, pa je včasih kar potreben in koristen, ker se tako ognemo različnim poimenovanjem, da mi je isti izraz zdaj veznik, zdaj prislov, zdaj členek v ožjem pomenu besede.

sámo dejanje hoje v preteklosti; to pa ni res, zanikano je samó z omejitvijo krajevnega določila *posebno daleč*. Po taki poti so se ustvarile v logiki in slovnici posebne oblike nasprotja, kontradikcije in kontrarnosti, kakor jih imamo v primerih: *ni srečen — je ne-srečen, ni daleč — je ne-daleč, ni popoln — je ne-popoln* itd. Tukaj slovnica tako malo loči drobne pomenske odtenke, da je te ostre ovinke misli posnela in jih skoraj enači, tisti *ne* pa je največkrat kar strnila z zanikanim pojmom samim v novo besedo. Zato je tudi razumljivo, da nam je prav posebno huda nikalnica *ni*, po vplivni moči hujša od *ne*. V jeziku zlepa kdo ne bo ločil *Hodil je ne posebno daleč* od *Ni hodil posebno daleč*, oster logik pa bo iskal pomenskega razločka in ga včasih tudi dosti jasno našel. Toliko o nikalnici v logiki in slovnici, da bomo naprej vedeli, kaj je področje ene, kaj področje druge: logika izhaja od misli in jo hoče do konca natančno opredeliti in izraziti, nedvoumno, na en sam jasen način; slovnica pa si je ustvarila svoje oblikovno izrazne kategorije in tehniko, v katere poskuša razvrščati miselne izsledke; zato pa kdaj prileti misel na Prokrustovo posteljo.

Poskusimo zdaj po teh uvodnih mislih pregledati Gradišnikove tri stavčne oblike v zvezi z veznikom *ne le (samo)* ... *ampak (temveč, marveč)* tudi. Gradišnik postavlja tri vrste stavkov: 1. stavke, kjer sta si v antitezi predmeta obeh stavkov, zato je skupen povedek in se v drugem stavku ne ponavlja; porek je torej eliptičen; 2. stavke, v katerih sta si v nasprotju stavka s samostojnim povedkom in predmetom; 3. stavke, v katerih sta si v nasprotju samo povedka obeh stavkov, skupen pa je predmet. Ker je povedek duša stavka, bom začel z Gradišnikovo tretjo skupino.

1. Zaradi lažjega razumevanja bom jemal kar se dá preproste zglede.

a) Sosed je gozdove ne le kupoval, temveč tudi prodajal.

Sosed gozdove ne le kupuje, temveč tudi prodaja.

b) Sosed gozdov ni le kupoval, temveč tudi prodajal.

c) Sosed gozdov ne le ni kupoval, temveč tudi ne prodajal.

Sosed gozdov ne le ne kupuje, marveč tudi ne prodaja.

Če pogledamo natančneje te tri dvojice, se nam pokaže čudna nedoslednost, da je pod b) stavek z roditeljskim mogoč samo v preteklem času, ne pa tudi v sedanjem. Zakaj tako? Menim, da zato, ker se je tisti *ne* spremenil v *ni* in s svojo nikalno močjo iz oblike segel tudi na predmet, naj bo to logično še tako malo upravičeno. To je moč slovnične oblike, ki včasih seže preko dovoljenih mejá logike. V sedanjem času te oblike ni. Vsekakor na to posebnost še nihče ni opozoril. Pri tretji dvojici pod c) jasno vidimo, s kakšno nedvoumnostjo in samoumevnostjo zanikani povedek potegne roditelj za seboj v preteklem in sedanjem času. To je zame močan razlog, da *ne le kupoval* čutim kot pozitiven izraz, kar zadeva povedek, medtem ko mi je *ni le kupoval* res zanikani povedek z vsemi nasledki. Vsekakor pa mi je oblika pod a) za pretekli čas bolj všeč kakor pod b), saj zanjo govorita tako zanikana oblika pod c), ki more izhajati samo iz oblike pod a), ne pa iz oblike pod b), kakor tudi nemogoč vzporedni slovnični izraz v sedanjem času. Slabost oblike pod b) torej ni le logična, marveč tudi slovnična.

2. Poglejmo zdaj drugo vrsto stavkov s predmetoma v opoziciji, to je Gradišnikova prva vrsta. Ostal bom kar se dá blizu prejšnjega primera.

a) Sosed je prodajal ne le gozdove, temveč tudi vrtove.

Sosed prodaja ne le gozdove, temveč tudi vrtove.

b) Sosed ni prodajal le gozdov, temveč tudi vrtove.

(Sosed ne prodaja le gozdov, temveč tudi vrtove.)

c) Sosed ni prodajal ne gozdov ne vrtov.

Sosed ne prodaja ne gozdov ne vrtov.

V tej vrsti stavkov se nam pokaže zanimivo razmerje med zanikanim (naj bo tudi samo slovnično!) povedkom in predmetom. Če rečem: *Sosed prodaja gozdove*, bom stavek zanikal: *Sosed ne prodaja gozdov*. Nikalnica *ne* seže tako daleč, kakor določa predmet, nanaša se samo na dejanje v zvezi s predmetom. Lahko ta predmet postavim v nasprotje z drugim predmetom, n. pr. *vrt*: *Sosed ne prodaja gozdov, temveč vrtove*; v tej antitezi je skupen povedek *prodaja*, v zvezi s predmetom *gozdove* je negativen, v zvezi s predmetom *vrtove* je pozitiven; po logiki je torej dejanje pozitivno, toda omejeno: *prodaja*, toda *ne gozdov*, marveč *vrtove*. Po slovnicu pa je dejanje zanikano samo v zvezi s predmetom. Če torej vzamemo ostro po logiki, bi nikalnica merila samo na predmet v taki opoziciji in bi (po Gradišnikovem) morala stati pred njim; in vendar ne stoji, marveč zanika predmet po glagolu. Vendar pa smiselno pozitivnost povedka čutimo, ker bi sicer v drugem delu (poreku) povedek ponovili v pozitivni obliki: *Sosed ne prodaja gozdov, temveč (prodaja) vrtove*, ali še bolj upravičeno v preteklem času: *Sosed ni prodajal gozdov, temveč (je prodajal) vrtove*. To bi bilo prešolsko in se zato jezik taki dolgoveznosti ogne z logičnim preskokom ali prenosom nikalnice samo na opozicijo: *ne gozdov — marveč vrtove*. Kakor hitro pa se v poreku prikaže tisti izključevalni *le* in razvezni *ne*, je v poreku upravičeno dodajanje s *tudi*: *Sosed prodaja ne le gozdove, marveč tudi vrtove*. V tej obliki je povedek *prodaja* v pozitivni obliki tudi slovnično obema deloma skupen. Pove mi tako nedvoumno, da je naprodaj oboje, ne glede na to, ali vsako zase ali oboje skupaj. Če pa bi rekel: *Sosed ne prodaja gozdov sámih* (kar je blizu enako: *samo gozdov*), *ampak tudi vrtove*, tedaj je predmet nekoliko spremenjen in bi mu v drugem delu bolj ustrezala antiteza: *temveč z vrtovi vred*; to se pravi gozd sám zase ni naprodaj, skupaj z vrtoom pa je. Zato roditelj v stavkih pod b), zlasti če stoji namesto *le* enakovredni *samo*, lahko spremeni pomen prvega stavka.

Če po vsem tem poskušam določiti praktično pisavo, bi rekel, da se je Breznik odločal ne toliko (= se ni odločal toliko) po logiki kolikor po slovnično poglobljenem poznanju takega izražanja, ki se v nastanku krije z logiko. Kadar človek to spozna, potem med dvema slovniškima oblikama, katerih ena odlično ustreza misli, druga pa je ohlapna, izbere pač prvo; kdor pa v prvi ne vidi prave miselne doslednosti (logike), ta bo obvisel na slovniški zunanji podobi in se ravnal po njenem mehaničnem ustroju, ker je tako lažje in na videz »pravilneje«. Tako je tudi razumeti premike v jezikovnih priročnikih (slovnica in SP), da so se slednjič 1950 po Župančičevem predlogu v tej zadevi odločili za široko pot poenostavitve: kadar je povedek oblikovno zanikan, stoji ustrezeni tožilniški predmet v roditelju. Župančič sam je imel tanko uho; toda vedel je, da pretanko brušena ost slabo služi pri pisanju po grobem papirju. S tem pa seveda ni rečeno, da poleg te široke splošne poti ne sme kdo uporabljati ožje, napornejše. Plezalci iščejo zmeraj novih smeri.

3. Poglejmo zdaj še tretjo, Gradišnikovo drugo skupino. Sicer ne vem prav, zakaj je potrebna, ker nam prejšnji dve že podajata obe skrajnosti in je ta le nekaka sinteza obeh. Gre za stavke, v katerih sta si v nekaki opoziciji dva stavka vsak s svojim povedkom in predmetom. Ob stavku: *Sin je ne samo zapravljal hišo, temveč pognal tudi denar* sta se sporekla Gradišnik in urednik zaradi antiteze. Gradišnik je trdil, da sta si tu v opoziciji povedka, urednik pa, da sta si v nasprotju predmeta. Že ta prepir med dvema glavama,

ki jezikovno obe bistro mislita in čutita, kaže neizrazitost teh primerov. Če bi bil postavljen za razsodnika v prepiru, bi rekel, da ima urednik bolj prav; to je čutil Gradišnik sam, ko je v poreku postavil tisti dodajni *tudi* pred *denar*. Pri takih dvoglavih stavkih je opozicija dobra le tedaj, kadar povedek in ustrezni predmet tvorita pomensko enoto in sta kot taka v opoziciji med seboj, v tem primeru *hišo* *zapravi*l — *denár* *pognal*. To je torej tretja misel, da bo stališče slovničarjev enotnejše. Ko bi ne bilo tako, potem tretje skupine sploh ni treba, ker stavke lahko potlačimo v prvo ali drugo, kakor je pač nasprotje in poudarek *samo* na povedku ali na predmetu. Nastavimo opozicijo *denár* *zapravi*ti — *hišo* *prodati*; v tej zvezi sta si predmet in glagol nekako enako močna, čeprav je res, da v takih skupinah nosi smiselni poudarek predmet, ker glagolsko dejanje veže, omejuje le nase. Seveda bi bil mogoč drugačen premik poudarkov; če bi prej ugotovili: *Oče* *je* *sinu* *zapustil* *denar* *in* *hišo*. *Sin* *je* *denar* *zapravi*l, *hišo* *pa* *prodal*, tedaj je smiselni poudarek res na povedkih, nista si pa v opoziciji, tudi slovnični ne. Če zapišem stavek: *Sin* *je* *ne* *samo* *zapravi*l *hišo*, *temveč* *pognal* *tudi* *denar*, kakor ima zapisan stavek Gradišnik, nosi antitečni poudarek predmet *hišo* — *denár*; to razbiramo po besednem redu in poudarku, ki tukaj pade na konec *hišo*, v poreku pa poudarek na *denár* terja še *tudi*. Če imamo pa nasprotje med obema stavkoma kot celoto, mora stati po mojem ušesu predmet pred povedkom, toda nosi močnejši poudarek, ker je glagolski pomen določujoči člen, torej *denár* *pognal* — *hišo* *prodal*. Poskusimo torej z različnimi oblikami:

- a) Sin je ne le denár pognal, temveč tudi hišo prodal.
Sin ne le denár poganja, temveč tudi hišo prodaja.
- b) Sin ni le denár(ja) pognal, temveč tudi hišo prodal.

Če torej hočem ohraniti skupino predmet + povedek trdno skupaj, kakor terja zgornja volja, da ju postavljam v opozicijo kot pomensko enoto, potem se mi tukaj pokaže ista težava, kakor smo jo srečali v prvi skupini, da namreč v sedanjem času — vsaj po mojem čutu — ne morem postaviti roditelja, medtem ko je v preteklem času *ni* toliko močnejši, da potegne ali utegne potegniti predmet za seboj v roditelja. Kako neki bi sin naše grdo obrekovanje popravil z uradnim popravkom? Poskusimo dognati. Stopnjevanje mora zdaj iti v nasprotni smeri, torej:

- c) Sin ne le ni hiše prodal, temveč tudi ne denárja pognal.
Sin ne le ne prodaja hiše, temveč tudi ne poganja denárja.

Zanimivo! Stavčna nikalnica *ne* hoče biti neposredno pri jedru povedka, pri njegovi osebni obliki; zato je v preteklem času lahko ostala pri *je* in se z njim strnila v *ni* pred strnjeno skupino predmet + deležnik (ki nosi pomensko težo povedka) in je ostala pomenska enota trdno združena. V sedanjem času pa ne tako. Tu mora povedek stopiti pred predmet, da se lahko združi z njim nikalnica *ne*; pomenska enota se s tem ni razbila, nasprotno, razbila bi se, če bi postavil *ne* za predmet: *Sin* *ne* *le* *hiše* *ne* *prodá*ja, *marveč* *tudi* *denarja* *ne* *pogán*ja; pri tem je poudarek potegnjjen na povedek.

- č) Sin ni pognal le denarja, temveč prodal tudi hišo.
Sin ne poganja le denarja, temveč prodaja tudi hišo.

V tej obliki, ki se temu zgledu zaradi pomena slabo prilega, smo nekako na isti stopnji, kakor smo jo prej srečali pri analizi stavka: *Sosed* *ne* *prodaja* *samó* *gozdov* (= *gozdov sámih*), *ampak* *tudi* *vrtove* (= *ampak z vrtovi vred*); zakaj tukaj *le* in *tudi* poudarjata predmeta v opoziciji, poleg tega pa še zadnje mesto v prereku in poreku. V tej obliki torej sodi pod 2, ne pod 3.

V čem sva si torej z Gradišnikom edina in v čem se razhajava? Edina sva si glede na tožilnik v tukajšnjem 3a) in pri Gradišniku 2a), ne pa v stavi besed pri predmetu + povedku; zame je pomenska skupina *hišo prodati*, za Gradišnika *zapraviti hišo*. Zato bi rekel dalje, da b) ni tako redek primer v govoru in pisavi in ne tako neroden, kakor meni Gradišnik, le pomensko skupino je treba prav urediti; kadar pa se piše ali govori, mi je bližji tožilnik, ki je v sedanjiku tako edini mogoč in enak obliki pod a); naš 3č) in Gradišnikov 2c) pa ne sodi v to skupino, marveč v našo 2 in Gradišnikovo 3, tam ima svoj pomenski odtенок v nekaterih primerih.

Naj se po vsem tem vrnem k začetnemu stavku, ki je ves spor povzročil. JiS je prinesel stavek (prikrojen po domače): *Ta vprašanja danes ne mikajo samo strokovnjake, ampak tudi preproste ljudi*. V tej obliki mi je stavek sprejemljiv kakor: *Sosed ne prodaja samo gozdov, ampak tudi vrtove*, kjer imam še zmeraj občutek pozitivnosti, da mikajo vse, ne le strokovnjake, ampak tudi... Tu je nihanje med slovničnimi formulami in pomenskimi odtenki, zato pa ne kaže preostro soditi, zakaj qui bene distinguit, bene docet. Poskušajmo razumeti, zakaj jezik ponekod omahuje med dvema oblikama, pa bomo svobodoljubnejši in prizanesljivejši.

Opomba uredništva. Pisca sta zapleteno vprašanje čudovito osvetlila, skoraj bi rekel, da sta ga dokončno pojasnila. Menim, da je urednikova dolžnost le izpeljati iz obeh člankov praktične sklepe.

I. Kadar je en povedek, gre za antitezo predmetov: a) Sosed je zapravil ne le (samo) hišo, temveč tudi denar (splošno priznано); b) sosedi ni zapravil le (samo) hiše, temveč... (Gradišnik, Lokar); c) sosedi ni zapravil le (samo) hišo, temveč... (Breznik, Lokar v nekaterih zvezah s pomenskim odtenom). Potemtakem je treba dovoliti vse troje.

II. Dva povedka in isti predmet (antiteza povedkov): a) Surovež je ženo ne le (samo) zmerjal, temveč tudi pretepal (splošno priznано); b) surovež žene ni le (samo) zmerjal, temveč... (Gradišnik; Lokar dopušča za pretekli čas).

III. Antiteza dveh povedkov, ki imata vsak svoj predmet; včasih je tudi antiteza predmetov: a) Sin je ne le (samo) prodal hišo (hišo prodal), temveč pogladel tudi denar (denar pogladel); ta raba je splošno priznана; b) sin ni le (samo) hišo prodal, temveč... (Breznik, Lokar; Gradišnik meni, da se praktično ne rabi); c) sin ni le (samo) hiše zapravil, temveč...; za tega tretjega siromaka se zavzema samo urednik. Pa veste zakaj? Prvič se tudi tako govori (čeprav se bje z logiko), drugič pa, kaj bi še bolj oteževali že tako preveč zapleteno slovensko pisanje.

A. B

Tone Turičnik

MAGNETOFON PRI SLOVENŠČINI

Že nekaj let se kažejo nove težnje v metodikah posameznih predmetov. Te zahtevajo uvedbo čimveč tehničnih sredstev in novih metod v šolo. Slovenščina je verjetno pri tem na zadnjem mestu. Sicer so se v metodiki našega predmeta že oglasile odločnejše zahteve po spremembi dosedanjega dela (preusmeritev jezikovnega pouka v jezikovno vzgojo, obnova seminarjev, ideološko in estetsko poglobljeno obravnavanje osrednjih literarnih osebnosti in njihovih del itd.), vendar še niso osvojile širokega kroga profesorjev in učiteljev. To je razumljivo, saj zahteva tako delo skrbno pripravo (vsi pa imamo še sto drugih dolžnosti!), mnogo truda, iznajdljivosti in ne nazadnje umetniškega talenta. Umetnik pa ni vsak učitelj in tudi iznajdljivost je odvisna

od mnogih faktorjev. Iz teh zadreg nam bo včasih lahko pomagal magnetofon, čeprav je tudi zanj potrebna svojevrstna iznajdljivost in spretnost.

Magnetofon je aparat, ki ga je ustvarila moderna tehnika. V šolsko delo ga šele uvajamo. (Zelo redke so šole, ki so si ga že omislile!) Vendar so že prve izkušnje pokazale, da bo lahko marsikdaj nadomestil učiteljevo besedo, pomagal čistiti in usmerjati učenčevo ustno ter bogatiti pismeno izražanje; predvajal bo umetniško doživete recitacije in ponazarjal naša narečja v vsej pristnosti. Še več! V razredu bodo lahko spregovorili pisatelji o svojih delih in znanstveniki o svojih predmetih, pa kritiki in uredniki itd. Ura slovenščine bo postala doživetje; učencu se bo znanje neopazno razširilo in poglobilo, značaj, humanost in čustvovanje pa mu bodo oblikovali veliki ljudje z živo besedo.

Take slovenske ure bodo sproščene in vedre, to je pa, kot vemo, prvi pogoj uspešnega vzgajanja. Tudi manj nadarjeni dijaki bodo radi sodelovali in si tako vsaj nekaj zapomnili, prijetna zavest uspeha pa jih bo podžigala k še večji vztrajnosti.

To so nekatere dobre strani novega učnega pripomočka. Pri praktičnem delu pa so se pokazale tudi nemajhne težave: priprava tekstov in pogovori s pisatelji zahtevajo veliko časa; največkrat učitelj ne more dobiti potrebnega materiala in strokovnjakov, posebno na deželi; šolske ure so vselej prekratke, posebno, kadar delamo individualno z učenci itd.

Toda vsak začetek je težak! Sčasoma bo tudi to odpadlo, saj nove potrebe vedno najdejo svojega ostvaritelja. Takrat se bodo magnetofonu na široko odprla vrata v šolo in postal bo nepogrešljiv pripomoček učitelju jezikov.

1. Pri vsakdanjem šolskem delu likamo dijakov govor in bogatimo njegov besedni zaklad. Psihološko spoznanje, da je danes zmanjšana sposobnost jezikovnega izražanja pri mladini (JiS III, šte. 6), nam narekuje, da se temu upremo in skušamo kako sodobno premostiti to slabost in uspešno oblikovati dijakovo izražanje. Precej umestnih predlogov smo že brali na straneh naše revije. Pridružujemo jim še enega: Uporabljajmo pri slovenščini magnetofon!

Magnetofon nam odpira veliko možnosti za *oblikovanje učenčevega besednega zaklada in načina izražanja*. Učiteljeva beseda bo seveda še zmeraj prvi temelj in prvi zgled, ob katerem bodo učenci jezikovno rasli. Magnetofon bo le odličen pomočnik.

Vsekakor moramo izhajati iz zanimanja učencev. Znano je, da je interes prvi pogoj uspešnega dela. Dijake moramo torej najprej pripraviti do tega, da se bodo začeli za svoj govor zanimati. To ne bo težko, ker se želi vsak dijak »slišati«. V to njivo bomo takoj zasejali seme, ki bo kaj hitro vzkalilo: dijake bomo pripeljali do spoznanja, da ni vseeno, kaj in kako človek govori, posebno pred mikrofonom. Zato se bo vsakdo za tak nastop pripravil. Prvič morda ne. A ko bo videl, da se mu zatika, se bo potrudil. In tedaj bo uspel.

Vzemimo primer! Dijakom naročimo, naj se pripravijo za pripovedovanje o domači vasi ali mestu. Opozorimo jih tudi, da bomo najlepše in najboljše, včasih pa tudi najslabše pripovedovanje predvajali še v sosednjem razredu. Pri uri izberemo dva, tri ali štiri dijake in jih pokličemo pred mikrofonom, razred pa naj si govornikove napake zapisuje. Še preden bo snemanje končano, se bodo že vzdigovale roke, takoj nato pa bo ves razred planil v živahen pogovor: to ni tako, to ni prav, to bi bil moral tako povedati, to bi bil moral drugače vrednotiti, tam se je slabo izrazil, o tem je povedal preveč, tega sploh ni omenil itd. Kot vidimo, se v pogovoru lotimo vsega: načina pripovedovanja, jezika, besedišča, skladnje, naglasa in vsebine, in vse kritično pretehtamo.

Ko tako pretresemo vse nerodnosti in pomanjkljivosti, na magnetofonu reproduciramo pripoved tistih treh ali štirih junakov. Napake, ki so jih dijaki privlekli med pogovorom na dan, bodo zdaj neprijetno udarjale na ušesa vsega razreda. Posebno jasno jih bodo občutili prizadeti, ki so govorili pred mikrofonom. Teh napak ne bodo nikdar več ponovili.

Sprva so učenci zelo sramežljivi in nebogljeni, toda kmalu se navadijo na nove okoliščine. Ko sem prvič prinesel aparat v razred, mi nekateri dijaki niso hoteli govoriti. Niti ostrejša beseda ni pomagala. Vzrok je bil različen: strah pred mikrofonom, strah pred tem, da bom predvajal posnetke v zbornici, strah pred osmešenjem — so namreč pubertetniki. Z lepo besedo se vse uredi! Tisti, ki so se prostovoljno priglasili, so se zelo potrudili.

Poleg tega načina, da dijak sam pripoveduje ali opisuje, lahko uvedemo še pogovor učitelja z učencem, pogovor dveh ali več učencev, snemamo dijaške recitacije in dramatizacije itd. Včasih si dijaki zaželiyo kako melodijo. Če so vso uro intenzivno delali, jim jo kar zavrtimo!

Kot vidimo, ima magnetofonska ura dve osnovni značilnosti: 1. pripoved, ki smo jo posneli, lahko večkrat reproduciramo v nespremenjeni obliki; 2. učenec, ki je govoril, bo »slišal« svoj govor. To je velika prednost pred vsemi metodami, po katerih smo delali do zdaj.

Zaželeni uspeh pa imajo samo ure, ki so dobro pripravljene. Zato bomo magnetofon nesli v razred morda enkrat ali dvakrat na teden in tedaj ga bomo vsestransko uporabili. Tudi učenci ga bodo takrat željno pričakali.

2. Marsikaj učitelj v šoli le s težavo pojasni, neredkokrat pa se znajde pred problemi, ki jim niti ni kos. Tako ostane praznih rok ravno tedaj, ko bi moral s svojo besedo zadeti v živo in z njo oblikovati značaj in sposobnosti mladega človeka. Zdi se, da bo lahko tudi tu magnetofon priskočil na pomoč.

Že v uvodu sem omenil, da učencem posredujemo to in ono, kar bi brez aparata ne šlo. Najprej so tu leposlovna besedila, ki so jih recitirali gledališki umetniki. Dijaki ob njih začutijo lepoto sloga in pomembnost vsebine. Če seveda to zmore učitelj, je magnetofon v napoto. Potem lahko posredujemo *pisateljevo pripovedovanje* o lastnem delu, o posamezni knjigi, o načinu pisanja itd. Vemo, da mladina rada bere (JiS III, štey. 2). Živa pisateljeva beseda bo dijaka spodbudila, da bo začutil še večjo potrebo po tej in tej knjigi in jo tudi z velikim pričakovanjem vzel v roko. Le tako bomo dijakom zelo približali idejno, vsebinsko in estetsko plat knjige (JiS III, štey. 4).

Navedimo zgled! Pisatelja Meška smo nekoč poprosili, da bi pripovedoval o doživetjih in krajih, ki jih je oblikoval v svojih knjigah. Rad nam je ustregel. In kako pazljivo je poslušala mladina njegove besede! Pa tudi vprašanj ni bilo ne konca ne kraja. Nazadnje sem moral obljubiti, da bom posnetek še drugič zavrtel. Ali drug primer! Prof. Viktor Smolej je analiziral Meškovo mladinsko prozo. Eno učno uro sem porabil za komentar in predvajanje. Učno uro so zaključili učenci: »Škoda, da je že konec! Ali boste še enkrat predvajali?«

Vsako reprodukcijo pa mora uvesti učiteljeva beseda, prav tako mora učitelj povezati pridobljeno spoznanje z drugim znanjem in končati uro.

Tako dijaki lahko *slišijo tudi narečja*, spoznavajo šege in navade ljudi, znamenitosti krajev itd. ter si vse to tako rekoč mimogrede zapomnijo. Samo z branjem določenega odlomka tega nikakor ne moremo doseči. Z magnetofonom bomo torej bogato dopolnili šolsko in domače branje.

Oglejmo si primer! Krjavljeva zgodba o morskem strahu vedno pritegne dijake. Kakšen uspeh ima lahko taka ura, če ji priključimo še reprodukcijo

v originalni dolenjščini! Koliko veselja in smeha bo! Toda iz predvajanja se bodo izcimila nešteta vprašanja (tudi »neslovenska«), na katera bo moral učitelj odgovoriti: ali je Krjavelj res kdaj živel, ali je obstajala Obrščakova krčma, kje je vas Muljava, kje še govorijo to narečje itd. Za kar se dijaki zanimajo, to si tudi zapomnijo! Ali, vzemimo, Prešernova Pod oknom! Učenci jo nabrž poznajo kot narodno. Po prebranem Prešernovem besedilu predvajamo nekaj uglasbitvev in morda še posnetek v gorenjščini itd.

Kot vidimo, bodo dijaki v eni uri veliko spoznali in doživeli. Tudi nena-darjeni učenci si bodo marsikaj osvojili, kar bi si v navadnih okoliščinah ne. Skratka, skromno znanje bomo temeljito razširili in vsestransko poglobili.

3. Magnetofon lahko uspešno uporabimo tudi pri *pismenih vajah*. Že prej smo omenili, da vadimo učence lepega ustnega izražanja ob aparatu. Pridobitve teh vaj bodo dijaki zelo izkoristili pri spisju. Magnetofonski trak pa bo učencem pomagal še tako, da jim bo dal snov za sestavek take ali drugačne vrste. Mnogi manj nadarjeni učenci pišejo zelo revne spise. Kadar pa imajo snov, tudi pod njihovim okornim peresom kaj nastane.

Vsekakor je najpreprosteje, da začnemo z obnovami. Tu stopnjujemo zahteve od razreda do razreda. Najprej obnavljamo dialoge. Ob zgodbi pa širimo obseg spisa z novimi zahtevami: kje se osebi pogovarjata, kaj sta po poklicu, zakaj sta se lotili ravno tega pogovora, kakšni sta po značaju itd. Tako dijakom postopoma odpiramo neznanosti, jih učimo premišljati in sklepati in v primerni obliki izražati dognanja in misli.

Sprva so učenci zelo nespretni. Nekoč sem predvajal pogovor dveh di-jakov o domači nalogi. Slabši dijak prosi boljšega za nalogo. Ta mu je ne dá, ker je profesor prepovedal prepisovanje. Potem ga slabši dijak skuša prepri-čati, da mu jo mora posoditi, ker je njegov prijatelj. Ko s tem nič ne doseže, mu zagrozi s pretepom; slednjič ga podkupi. Vsi učenci, razen redkih izjem, so napisali poročilo. Drugič sem še enkrat pojasnil zahteve in bil sem prese-nečen. Tudi slabi dijaki so napisali razmeroma dober spis.

Seveda je samo ob sebi razumljivo, da mora biti naloga stopnji primerna, v nasprotnem primeru učenci ne napredujejo in zgubijo veselje do dela.

Drugič spet predvajamo dva ali tri prizore iz življenja mladine, dijaki pa morajo poiskati skupne poteze ali različnosti: prizori se odvijajo na istem kraju v različnih dneh, nastopajočim se pridružijo novi itd.

Podobno lahko pišemo poročila, opise, orise. Poleg tega predvajane dia-loge in prizore razširimo, skrcimo, povezujemo, nadaljujemo itd. Skratka, tudi pri spisju bomo lahko vsestransko uporabili magnetofon.

4. Še nekaj besed o pouku *slovnice*! Slovnice dijaki navadno ne marajo. To je razumljivo, saj terja od njih veliko umskih naporov, še posebno, če učitelj snovi ni najboljše posređoval. Zato so ure moreče. Mislim, da bi nam nekoliko pomagal iz teh težav magnetofon, čeprav smo tu precej vezani.

Prvi pogoj za dober slovnični pouk so jasni zgledi. Tu ne mislimo na tiste, ki so navedeni v slovnici, pač pa na krajše odlomke leposlovnih del in na dialoge, v katerih bo slovnični pojav izrazito viden. Le tedaj, kadar bodo učenci »slišali« in »videli« jezikovno zakonitost, si jo bodo zapomnili.

Navedimo primer! Hočemo razviti pojem zaimka! Zaimke v govoru vsak dan rabimo, samo da se tega ne zavedamo. Po tem uvodu predvajamo prepir več dijakinj o tem, kateri šopek je lepši in katerega bodo poklonile mamici ali učitelju ali prijatelju ali komurkoli. V tem prepiru poudarjajo zaimke; ta, ti, jaz, tega itd. Iz tega zelo lahko razvijemo pojem!

Toda manjka nam besedil. Odlomki iz knjig so navadno preobsežni in tudi slovnični pojavi niso v njih tako strnjeni, kot bi si želeli. Zelo dobrodošla bi bila posebna čitanka, v kateri bi bili zbrani pripravniki teksti za obravnavo posameznih slovničnih zakonov.

Kot vidimo, je magnetofon odličen učiteljev pomočnik. Je pa komaj na začetku svojega pohoda v šolo. Prednosti, ki sem jih omenil in podrobneje razčlenil, jamčijo, da se bo v njej vsestransko uveljavil. Prav zato bomo morali še veliko preizkušati (posebno pri slovnicah!), kaj se da z magnetofonom nevsiljivo obdelati, kaj ne. Morda je mnogo stvari, ki smo jih navedli, nepravilnih. Praksa bo pokazala, kaj je dobro in torej vredno, da ostane pri življenju.

Ker učitelj nima možnosti, da bi dobil primernih sestavkov za posamezne učne enote, ali pa ni dovolj spreten in je zvezano s precejšnjimi denarnimi izdatki, bi lahko po zgledu izposojevalnice šolskih filmskih trakov ustanovili posebno službo za vso Slovenijo (recimo v Ljubljani), ki bi izbirala odlomke knjižnih del in sestavljala vsa druga besedila, pripravljala pogovore s kulturnimi delavci itd., magnetofonske trakove pa posojala ali celo prodajala. Le tako bo učitelj slovenščine prišel do bogate snovi in le tako bo uspešno razvijal učenčeve sposobnosti, bogatil besedni zaklad vsakega posameznika in oblikoval njegovo izražanje.

Samo s poukom, ki bo temeljil na sodobnejših načinih dela, bomo pregnali iz šole tisti vzdihujoči in neprijetni glas: »Komaj čakam, da bom končal!« Mladina bo rada hodila v šolo, mi pa bomo dosegli postavljeni namen: dobro izobraženega in napredno vzgojenega človeka. Ob takem uspehu bomo najbolje nagrajeni učitelji in vzgojitelji: ta nagrada bo zavest, da trud in delo nista bila zastonj.

Janez Rotar

D. TRSTENJAK IN ZORA DALMATINSKA

Nacionalni prerod je v prvi polovici 19. stoletja zajel vso Hrvaško. V njenih banskih pokrajinah se je prerodil v ilirsko gibanje, v dalmatinski Hrvaški pa je dobil poseben značaj, ker ilirska misel tu ni bila sprejeta. Proti njej so dalmatinski Hrvati branili svoj tradicionalni knjižni jezik in pravopis, a morali so popustiti, ker je šlo le za dialekt istega jezika in ne za samostojen knjižni jezik. Pač pa se je že v tem času pri Dalmatincih neodvisno od ilirske ideje porodila misel o južnoslovanski politični in narodni skupnosti. Delni vzrok za njen vznik je v zgodovinskem dejstvu, da so bili dalmatinski Hrvati za Napoleonovih Ilirskih provinc politično in upravno povezani s širšim južnoslovanskim narodnostnim področjem.

Središče narodnostnega preroda v Dalmaciji je bil Zadar. Kot upravno in kulturno središče Dalmacije se je ponašal z važnimi kulturnimi ustanovami, z gimnazijo (medtem ko je imel v času Ilirskih provinc licej vseučiliški značaj), s tiskarno, starimi knjižnicami, teološko šolo in škofijo ter s prvim hrvaškim političnim časopisom Kraljski Dalmatin (1806—1810), ki je izhajal za francoske okupacije. Od leta 1838 je tu izhajal tudi letni almanah Ljubitelj prosvetčenja (do 1873). Vsekakor je bila najvidnejši sad obnovljenega duhovnega življenja in narodne prebuje v Dalmaciji Zora dalmatinska, eden najstarejših hrvaških

listov tega področja in najstarejši dalmatinski književni list. Leta 1843 ga je osnoval v Zadru ginekolog Ante Kuzmanić, izhajati je začel 1844. Pod raznimi uredniki je izhajal vsak ponedeljek na osmih straneh do leta 1849, ko je usahnil. Zora dalmatinska je bila na zunaj in na znotraj precej podobna drugim tedanjim listom, tudi slovenskim Novicam. Priobčevala je vzgojne, kmetijske in zdravniške nasvete, ki so bili pisano poživljeni z zgodovinskim gradivom in narodnim blagom. Med proznimi prispevki imajo danes večjo vrednost pravzaprav le jezikoslovni spisi, številni posebno v zadnjih dveh letnikih. Tedaj je list postal torišče jezikoslovnih bojev, ki jih je vodil Sime Starčević (leta 1812 je v Trstu izdal hrvaško slovnico) in trdovratno branil tradicionalni dalmatinski pravopis in »horvatske« ikavske oblike proti »ilirskim«, zagrebškim. Uredniki so bili v tem pogledu precej neprožni in tako je bila jezikovna trdovratnost važen vzrok, da je list prenehal izhajati.

Posebna značilnost Zore dalmatinske so pesniški prispevki, važni za zgodovino hrvaške književnosti, saj je v prvi številki objavil svoj prvenec »Zora puca...« takrat največ obetajoči hrvaški pesnik Petar Preradović, ki je tedaj kot mlad oficir živel v Zadru. Sodeloval je tudi kasneje, leta 1848 je list nekaj časa celo sam urejeval, ko je nadomestoval odgovornega urednika I. A. Kaznačiča. Stanko Vraz je v drugem letniku 1845 objavil oglas svoje zbirke Gusle i tambura, nato pa tudi nekatere pesmi iz nje. V prvem letniku Zore dalmatinske ima svoje prispevke Vrazov rojak in sprva prijatelj Davorin Trstenjak (1817—1890). Starejša slovenska literarna zgodovina je Trstenjakovo sodelovanje v Zori dalmatinski nekajkrat omenila. Fran Levec (»Davorin Trstenjak«, SN 1878, št. 258, 259) piše: »Leta 1840 stopil je Trstenjak v bogoslovje... Pod imenom Vlastelin Kralovski pisal je v dalmatinskeji 'Zori', priporočal Dalmatincem gajico ter imel s popom Ivičevićem polemiko o dalmatinskem črkopisu.« Ivan Macun pravi v Književni zgodovini slovenskega Štajerja (1883, 128—131), da se je Trstenjak v Zori dalmatinski poslovil od poezije, in navaja pravilno letnico 1844. Oboje je uporabil A. Fekonja (»Davorin Trstenjak«, Ljubljana 1887), ki sicer trdi, da je Trstenjak »objavil osem pesmi v književnem jeziku štokavskem« (str. 6). Janko Pajk (LZ 1894, 654) se je kot Levec oprl na Trstenjakovo avtobiografijo in citiral iz nje: »Zora dalmatinska je tudi prinesla nekaj njegovih pesmij in pedagoški spis 'O vzgajanju'«. Tudi ta stavlja sodelovanje v leto 1840. Vsi omenjajo psevdonim Vlastelin Kralovski, ki ga je Trstenjak pomotoma navedel v avtobiografiji. Macun in Fekonja citirata eno kitico po avtorjevem posredovanju in kazno je, da nobeden ni videl omenjenih prispevkov. V »Poizkusu ilirizma pri Slovencih« je Fran Petreč (Ljubljana 1939) Trstenjaka često omenil, a nikoli v zvezi z Zoro dalmatinsko; Jakša Ravlič v članku »Zora dalmatinska. Povodom stogodišnjice« (Književnik, leto I, Zagreb 1945, 39 ss) je nedoločno piše: »I neki su Slovenci suradjivali u njoj.« Trstenjak se je namreč podpisoval s psevdonimom »Davorin Slavjan iz Štajera«.

Če je Vraz zastupil slovenski pesniški svet zaradi odrinjenosti in se zato zatekel k ilirskemu, ne moremo tega trditi o Trstenjaku. Tudi ta je pričel pesniti v slovenskem jeziku, a medtem ko sprva ni poznal ilirske misli, se je leta 1838 v Vrazovi in Miklošičevi družini v Gradcu do kraja navdušil zanj. Prehod na ilirski (izraz je bolj upravičen kot »hrvaški«) pesniški jezik je torej hoten in pesmi v Zori dalmatinski so morda že iz teh let ali iz časa, ko je študiral v Zagrebu (1839). Tedaj je prišel v neposreden stik z vplivnejšimi hrvaškimi ilirci. Toda ti mu v notranji Hrvaški niso bili naklonjeni, ker je Vrazu 1838 v Gradcu po nemarnosti uničil Slavjansko čitalnico, česar mu ta ni

mogel odpustiti. »Na Hrvaškem ni mogel uspeti, kajti Vraz je naščuval vse svoje prijatelje zoper nezvestega učenca,« piše A. Slodnjak (Pregled slovenskega slovstva, 1934, 119). To bi potrjevalo tudi dejstvo, da je Trstenjak objavil svoje prispevke prav v Zori dalmatinski in ne v zagrebških listih, Danici, Kolu ali almanahu Iskri. Oddaljenejši dalmatinski preroditelji, ki so bili zagrebškim ilircem precej gorki, so sprejeli njegove prispevke v svoj list. Morda se v tem kaže že tudi Trstenjakov odklon od ilirizma, za kar govori psevdonim »Slavjan« namesto »Ilir«.

Prvi Trstenjakov prispevek je v št. 9 Zore dalmatinske leta 1844 in obsega petero pesmi: *Život, život rode!*, *Radost*, *Neizčerpiljivi vrutak*, *Hlepnja* in sonet *Duhu Ivana Gundulića*. Drugi prispevek je prozni sestavek *Nekoliko rječih o odhranjenju* v št. 17 istega letnika in se nadaljuje v sledeči številki. Tretji prispevek v št. 31 prvega letnika je spet pesniški, *Zlata vremena*, in tudi zadnji, v št. 38, je pesem *Moje želje*. Vsega skupaj je torej v prvem letniku Zore dalmatinske sedmero Trstenjakovih pesmi. V nadaljnjih letnikih nisem zasledil ne njegovega psevdonima ne prispevka, ki bi kazal njegovo avtorstvo.

Prvi prispevek peterih pesmi je miselno organski (pesnik je pesmi oštevilčil), saj se smiselno po vrsti povezujejo. Od splošnega vprašanja narodnega življenja pride pesnik na svoj osebni problem, na pesniški poklic. Pri tem si odkrito in z resignacijo prizna (*Hlepnja*), da nima nadčloveške pesniške moči, da bi mogel zajemati iz neizčrpnega studenca pesništva. Žrtvuje se raje in slavi njega, ki je imel to moč, in je z njo prinesel »slavu slavskim svim narodom«. Da si je od pesnikov izbral prav Gundulića, je razumljivo, saj so se ilirci in preroditelji iz znanih vzrokov navdušeno ozirali na stare dalmatinske in dubrovniške pisce. Zaradi starosti in tradicije jim je ta književnost dajala mnogo poleta in spodbud; tako bi morda nadaljnja Trstenjakova pesem *Zlata vremena* iz tretjega prispevka hoteno ali podzvestno mogla biti celo nekak pesniški odgovor Prešernovi pesmi žalostne slovenske preteklosti in sedanosti; tudi ta pesem se miselno navezuje na prejšnjih pet, čeprav je tiskana kasneje in sama zase.

Vsebinsko je zelo zanimiva zadnja Trstenjakova pesem v Zori dalmatinski, *Moje želje*, ki daje z izpovedjo o neutešenih pesnikovih željah slutiti, da pesnik s svojo tolažbo le ni bil zadovoljen. Tudi epilog Trstenjakovih pesmi je organski in izpoveduje želje po duhovni prostranosti in višini, po osebni in domovinski svobodi. Ne le izrazno, tudi miselno ima pesem nekatere sorodnosti s Prešernom, kar daje slutiti, da je njegova pesem ves čas plavala v Trstenjakovi zavesti, saj je v drugih pesmih še nekaj miselnih in izraznih prvin (slavne vjence vije, putnik pustinje, nebeske harmonije, božanske harmonije).

V oblikovnem pogledu pri Trstenjakovih pesmih ni pomembnih posebnosti. Prve tri so pete v ritmu Vrazovih Đulabij (krakovjak) s to razliko, da se pri Trstenjaku rimajo prestopno vse vrstice, medtem ko so pri Vrazu rime pretrgane, lihi verzi pa brez rim. Tak način je uporabil Trstenjak le v pesmi *Zlata vremena*. Sonet je po obliki klasičen, z manj običajno rimo v tercinskem delu (cde — cde), ki jo često zasledimo v Vrazovih slovenskih sonetih in tudi v hrvaškem sonetu Preobraženje ter pri dveh zgodnjih Prešernovih sonetih (*Očetov naših imenitne dela*, *Tak kakor hrepeni oko čolnarja*). Metrično so Trstenjakovi verzi narejeni vedno po dvozložnih merilih in tudi rime so vedno dvozložne, ženske.

Nekatere izmed Trstenjakovih pesmi so na povprečju tedanje ilirske poezije, druge so še šibkejše. Pesmi *Neizčerpiljivi vrutak*, *Moje želje* in morda

sonet pa lahko postavimo ob najboljše Vrazove in bi torej spadale v antologijo slovenske ilirske poezije. Res je, da je viden Vrazov oblikovni vpliv in da tu in tam srečamo Prešernovo misel in pesniški izraz, vendar to ne zmanjšuje miselne globine teh Trstenjakovih pesmi.

V proznem sestavku ni nič posebnega, če se ne skušamo prepričati, da je to po obliki pravzaprav feljton (ne brez razlogov: pisan v nadaljevanjih, prijetno kramljajoč in vsebinsko zaključen) in torej eden najstarejših slovenskih ali ilirskih del te zvrsti. V njem se Trstenjak zavzema za dobro družinsko vzgojo otrok in svoje kramljanje podkrepljuje z besedami veljavnega Fénelona.

Naj bo že tu povedano (čeprav zahteva slovenistika v dalmatinskih tiskih preteklega stoletja posebno obravnavo), da je Trstenjak kasneje še enkrat sodeloval v dalmatinskem tisku, in sicer v Narodnem Listu leta 1882 (leto XXI, št. 76, 77) s feljtonom *Vojujmo proti pravdaštvu a uzbudujmo pravnu sviest*. Tudi v preganjanju pravdarstva se sklicuje na priznanega avtorja, pravnika Rudolfa Jheringa (1818—1892), in na njegovo knjigo *Der Kampf ums Recht* (Dunaj 1872). Ker se je Trstenjak podpisal s svojim imenom, ga Hrvatje zamenjujejo z mlajšim Davorinom Trstenjakom (1848—1921), hrvaškim učiteljem in naravoslovcem. Jezik in način razvijanja misli pa jasno pričata, da je tudi ta feljton napisal »Slavjan iz Štajera«.

Vprašanje je, če ni morda imel Trstenjak tesnejših, prijateljskih stikov s kakim dalmatinskim delavcem na tem področju. Zora dalmatinska je namreč precej vztrajno spremljala slovensko narodno in kulturno prizadevanje. Res je sicer, da se je zanimala tudi za druge slovanske narode v smislu narodnostne orientacije tedanjih listov. Podobnost vidimo tudi v strokovnem zadrskem Pravdonoši (1851—1852), v tem času edinem pravniskem listu avstroogrskih Slovanov, ki ima prav tako dokaj spodbudnih poročil o Slovencih, o njihovem književnem prizadevanju. Med Slovenci je bil naročnik Zore dalmatinske tedanji semeniščnik Luka Jeran, ki se je s širšim semeniškim krogom zanimal in navduševal za ilirsko misel. Malo je sicer verjetno, da bi kot ožji sodelavec prvih letnikov Bleiweisovih Novic Jeran sam kaj prispeval ali posredoval v Zoro dalmatinsko. Tudi Macun (o. m. 133) piše, da je »sodeloval« v Zori dalmatinski, torej bi mogel biti posrednik tudi on. Vendarle je najverjetneje, da izhajajo poročila o Slovencih iz Novic samih in iz Laibacher Zeitung, saj sta se ta dva lista zamenjavala z Zoro dalmatinsko. Nekaterе novice in članki so povzeti kar po zagrebški Danici, n. pr. v II. letniku članek Jugoslovanska književnost u Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj, ki ga je za Danico napisal neki I. C. H., ter celo po leipziških Jordanovih Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft. V takih primerih so uredniki namreč navedli, od kod izvira poročilo. — Za domnevo, da bi vsaj deloma mogel biti posrednik Trstenjak, govori ponatis pastirskega pisma lavantinskega (!) škofa Franca Ksaverija z dne 19. marca 1844, objavljenega v 36., 37., 41. in 43. številki prvega letnika Zore dalmatinske. Tisk je dvostolpen, ob slovenskem tekstu je hrvaški prevod. Verjetno je pismo odstopil Trstenjak in ga morda tudi sam prevel v ijekavski dialekt. Dalmatinci bi ga bili nedvomno v ikavskega, Zorinega.

Obstaja še tretja možnost posredovanja, ki se prav tako lahko podpre z lavantinskim pismom: Po Vrazovem posredovanju sta bila v nekakšni zvezi graški bogoslovec Blaž Šterman in pesnik Preradović v Zadru (prim. o tem Petré, o. m. 284). Kljub temu je vendarle malo verjetno, da bi mogel Šterman že leta 1844, ko je bil šele v tretjem ali četrtem letniku semenišča, posredovati v oddaljeni Zadar tak tekst.

Prispevki v Zori dalmatinski osvetljujejo Trstenjakovo drugo pesniško obdobje. Povedo nam, da je z njimi svojo pesniško pot tudi končal, ker je spoznal, da njegovo pravo mesto ni tu. Preselil se je v prozo in že v Zori dalmatinski objavil feljton, literarno zvrst, ki jo je kasneje mnogo gojil in objavljaval v slovenskih in hrvaških listih ter imel z njo posebno v prvem času razmerna velik uspeh. Hkrati nad pesništvom je resigniral tudi nad ilirsko idejo, zoper katero se je izrekel že s svojim psevdonimom; če je ta opredelitev manj prepričljiva, je ostreje in jasneje izrazil svoj odklon od ilirizma v članku o Slomškovi knjigi Blaže in Nežica, ki ga je prav tedaj napisal za Jordanove Jahrbücher (III, 1845, 147; prim. o tem Petre, o. m. 300).

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

MESTNI OKRAJ UMETNOSTI TER ŠIŠKA IN VIŽMARJE

Iz Zvezde se je 17. maja 1869 zvrstil po današnji Titovi in Gosposvetski cesti ter skozi Šiško veličasten sprevod tisočev slovenskega ljudstva, ki je odhajalo v Vižmarje na *sedmi slovenski tabor* terjat zedinjeno Slovenijo.

Ob zgornjem voglu »Zvezde« stoji na Trgu revolucije (št. 1) poslopje nekdanjega društva »Casino«, *ljubljska kazina*, sezidana leta 1837. Namen društva je bil gojiti družabnost »v krogu dostojno veselih ljudi in nuditi čtivo za razgled po političnem in literarnem svetu«. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1810, nastanjeno v Zeschkovi hiši na Mestnem trgu št. 8, potem v Collorettovi hiši na št. 5, od leta 1828 v Gosposki ulici št. 3, leta 1837 pa si je postavilo lastno palačo ob »Zvezdi«. Nacionalnega trenja tedaj še ni bilo in slovenščina ni bila izključena kot občevalni jezik. Prešeren je bil član kazinskega društva od leta 1833. Tu je včasih srečaval svoje prijatelje in znance ter Primčevo Julijo. V drugem nadstropju sta prebivala kot gosta oba Poljaka v ljubljanski konfinaciji, *Emil Korytko* in *Bohuslaw grof Horodynski*. Korytko je tu umrl 31. januarja 1839.

Puhlost plemiške in meščanske kazinske družbe je Prešernu sprožila več satiričnih osti na kazino. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je postala kazina gnezdo nemškega šovinizma, shajališče avstrijskih oficirjev in »turnarjev«. Po razpadu Avstro-Ogrske (1918) je prešla kazina v slovensko last. Med drugo svetovno vojno jo je zasedla italijanska okupacijska oblast. Po osvoboditvi je bil tu sedež *ministrstva za prosveto prve vlade LRS*. Prosvetni minister je bil tedaj *dr. Ferdo Kozak*. Zadnja leta zboruje začasno v kazinski dvorani slovenska ljudska skupščina.

Vštric kazine se je na Titovi cesti št. 3 v Souvanovi hiši 22. novembra 1863 utaborila *Narodna čitalnica*, preseljena iz hotela »Slon«. Levstikovo Dramatsko društvo (ustanovljeno 1867) je utiralo pot slovenskemu gledališču.

Patriarhalizem vladajočih staroslovencev (Bleiweis, Svetec, Toman, Costa) je zlorabljal narodno gibanje v osebne pridobitne namene prvakov. Levstik je tudi tu za ceno lastne žrtve javno posegel v boj s članki in satirami.

V dobi prvega slovenskega tabora so slovenski visokošolci iz Gradca, Dunaja in Prage priredili v tej Čitalnici *prvi študentovski shod* svobodomiselne

mladine (14. avgusta 1868). Na njem je mladina obsodila politiko staroslovencev in slovesno ustoličila *Frana Levstika* kot duhovnega voditelja mladoslovenske smeri (*»Slovenski Narod«*, 18. in 20. avgusta 1868).

V *Beethovnovi* ulici št. 5 (prej 9) prebiva od leta 1935 pisatelj dr. Lojz Kraigher. V istem stanovanju je prej živel dr. Fran Zbašnik (1855—1935), pisatelj in dolgoletni urednik Ljubljanskega zvona. — V *Župančičevi* ulici št. 14 prebiva pesnik dr. Alojz Gradnik.

Na *Cankarjevi cesti* št. 11 v prostorih uprave SNG začasno gostuje Slovenski gledališki muzej, ustanovljen leta 1950; vodi ga direktor Janko Traven.

Ob križišču *Župančičeve* in *Cankarjeve* ceste stoji *operno poslopje* »Slovenskega narodnega gledališča« (SNG), sezidano leta 1892 (pet let po požaru stanovskega gledališča). To ni bilo več last deželnih stanov, ampak ustanova kranjske dežele, zato se je imenovalo »Deželno gledališče«.

Pred poslopjem stojita spomenika dveh pionirjev slovenskega umetniškega gledališča. Upodobljena sta *Anton Verovšek* (1866—1914) in *Ignac Borštnik* (1858—1919). Kipa sta delo Franceta Kralja (1921).

Za otvoritev tega gledališča so dobili Slovenci prednost pred Nemci. Dne 29. septembra so uprizorili tragedijo *Veroniko Deseniško*, ki jo je po Jurčiču dramatisiral in režiral Ignac Borštnik. Hiša je bila nabitost zasedena. Med udeleženci so bili tudi najvišji predstavniki oblasti. Nadvse pomemben je bil obisk dveh zastopnikov Narodnega divadla v Pragi (direktor gledališča Fr. Šubert in glavni režiser J. Kolar), dalje zastopstva zagrebškega pozorišta, ki je razen tega posodilo kostume za igro, in še zastopnikov iz drugih krajev.

Za prvo sezono (1892—1893) so si Slovenci priborili po dva večera v tednu za svoje predstave, drugo leto pa že po tri. Tako je ostalo celih 16 let po krivdi koalicije slovenske liberalne stranke z Nemci, dokler niso septembrske demonstracije in žrtve v Ljubljani (20. septembra 1908) prisilile deželne vlade, da je dovolila po štiri slovenske predstave na teden, vštevši vse sobote in nedelje! V treh letih (1911) so si Nemci postavili svoje gledališče »Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläums-Theater«, današnje poslopje Drame v Gradišču.

Med prvo vojno (1914—1918) je deželni odbor spremenil slovensko gledališče v — kino. (Nemško gledališče samo v prvem letu vojne ni imelo predstave.) Iz te dobe pretresljivo odmevajo vojne grozote in osebna tragedija književnika *Milana Puglja* v njegovi avtobiografski zgodbi »Igra«. (F. Koblar: *M. Pugelj*, Izbrane novele, str. 291 ss.)

Ob koncu vojne je »Slovenski gledališki konzorcij« z vsenarodno denarno zbirko oživil in prerodil slovensko *Narodno gledališče* v Ljubljani. S pesniškim entuziazmom je napisal *Vladimir Levstik* »Pozdrav Narodnemu gledališču« (v uvodniku »Slovenskega Naroda«, 28. 9.), pod črto v »Listku« pa je dr. *Ivan Prijatelj* nič manj čustveno in hkrati stvarno objavil zgodovinski oris gledališča v članku »Narodno gledališče«. Za moto je postavil Levstikov oklic »Dramatičnega društva« z dne 1. maja 1876: »Položimo temelj narodnemu gledališču...« Drugi dan, na nedeljo 29. septembra, na 26. obletnico, kar je bila uprizorjena Jurčič-Borštnikova *Veronika Deseniška* kot prva slovenska predstava na tem odru, se je uresničil »sen o narodnem gledališču — svetišču, višku in žarišču narodne kulture« (dr. I. Prijatelj). Po dopoldanski akademiji so zvečer uprizorili zgodovinsko zanimivo *Finžgarjevo* ljudsko igro »*Divji lovec*«, ker je avstrijsko policijsko ravnateljstvo prepovedalo uprizoritev nje-gove drame »*Naša kri*«. Dovolilo pa je na akademiji *Župančičevo* odo »*Naša beseda*«, zložena prav za to slovesnost.

Dopolnitev k temu prerojenju smo doživeli po ustanovitvi prve Jugoslavije, ko je v Ljubljani 9. februarja 1919 prvič uprizorjeni Jurčič-Levstikov *Tugomer* pregnal iz nemškega gledališča Gripa, nemškega naseljenca mej Sloveni. Odtlej ima Ljubljana svojo Dramo.

V Tomšičevi ulici št. 12 ima klubske prostore »Društvo slovenskih književnikov« in »Društvo prevajalcev Slovenije«.

Trg narodnih herojev hrani v častni grobnici trupla enajstih herojev iz narodnoosvobodilne vojne. Nad grobnico je kamnit spomenik v podobi sarkofaga, izdelan po načrtih arhitekta Eda Mihevca in okrašen z reliefi, ki predstavljajo motive iz NOV; izdelal jih je akad. kipar Boris Kalin. V sarkofag je vklesano Župančičevo posvetilo in imena herojev.

Narodni muzej (do leta 1919 imenovan »Deželni muzej«) ima kot ustanova svoj začetek v ustanovitvi »Historičnega društva za Kranjsko« (1821). Strokovno in organizacijsko ima posebne zasluge za njegov razvoj Karel Dežman. Kot kustos muzeja v starem licejskem poslopju od leta 1852 je po 36 letih prizadevanja dosegel šele zadnje leto pred smrtjo (1889) popolno ureditev novega muzejskega poslopja. Utrujen od srditih narodnostnih in političnih bojov si je kot znanstvenik zaželel, naj bi bila to »hiša miru in sprave«, kjer bi složno delovali za domovinoznanstvo in vedam v korist. Muzej obsega arheološke, zgodovinske, folklorne in naravoslovne zbirke ter knjižnico in bogat zgodovinski arhiv. Posebna znamenitost so najdbe iz barjanske neolitske ter iz hallstatske dobe. — Za obisk muzeja veljaj tudi nam modri Prešernov nasvet, ki ga je pesnik dal drugošolcu Janezu Trdini in njegovim mladim tovarišem: »... naj hodimo pogostoma v muzej. V njem naj si ogledamo vsako reč natančno, ne pa da bi divjali kakor kozli iz ene sobe v drugo« (Trdina, »Moje življenje«).

Valvazorjev spomenik pred muzejem je bil postavljen leta 1903, delo Alojza Gangla.

V Šubičevi ulici na hiši št. 3 spominja plošča na drzno in bistroumno zamisel ilegalne partizanske tiskarne, ki so jo namestili v zadelani sobi tik ob sosednjem zidu glavne okupatorjeve — policijske postojanke.

V Veselovi ulici št. 8 je prebival zadnja štiri leta svojega življenja Oton Župančič in tu umrl 11. junija 1949. Pesnikova vdova Ana čuva njegovo sobo z vsem spoštovanjem. Na postelji v kotu leži z belim prtom pokrita maska pesnikovega obličja in zraven odlitek roke.

Ob Prešernovi cesti pred Tivolijem ima svoj dom »Narodna galerija«, reprezentančni hram naše likovne umetnosti. Idejna zamisel umetnostnega zgodovinarja dr. Izidorja Cankarja je bila izvedena s pomočjo organizatorja in mecena dr. F. Windischerja, Ivana Hribarja in raznih ustanov. Prvotno društvo »Narodna galerija« je imelo prve razstavne prostore v Kresiji od leta 1919, čez dobro desetletje pa je društvo »Narodni dom« prepustilo to poslopje Narodni galeriji in Znanstvenemu društvu za humanistične vede.

Tik pred drugo vojno je dobila tudi Moderna galerija svoj dom ob Tivoliju. Tu so občasne razstave likovnih umetnin. Nasproti stoji spomenik Primoža Trubarja. Temelj je bil slovesno vzdan 8. septembra 1908 za 400-letnico Trubarjevega rojstva in ob navzočnosti udeležencev osmega kongresa slovanskih časnika. Kip, delo Frana Bernekarja, je bil na vzdani temelj postavljen šele prihodnjo spomlad.

Mimo Jakopičevega paviljona pridemo do gradiča »Podturn«. Za njim stoji nekdanji hotel »Tivoli«, zidan v slogu gorenjske kmetiške hiše. Semkaj

so se h gostoljubnemu hotelirju Ivanu Kendi zatekali slovenski bohemi brezdomci: Ivan Cankar, Vladimir Levstik, Viktor Zalar (poznejši tajnik filozofske fakultete), Miha Čop (leta 1912 prostovoljec v balkanski vojni, pozneje carinik na Jesenicah), Cvetko Golar in še ta in oni. Gospodar jih ni pestil zaradi dolgov. Cankar je tu prebil zimo 1909/1910. Sobo je imel v drugem nadstropju. Svoji Štefki na Dunaj je pisal: »Novo Švicarijo (= hotel »Tivoli«) imenujemo pribežališče grešnikov« (gl. A. Gspan, 40 Cankarjevih pisem, Naša sodobnost 1956).

V času Cankarjevega bivanja v tem hotelu je bila tu 22. novembra 1909 sklenjena tako imenovana *tivolska resolucija* Jugoslovanske socialno-demokratske stranke. Cankar se z resolucijo ni strinjal, ker je postavljala za načelo tudi *jezikovno združitev* vseh južnih Slovanov.

Tretja zgodovinska zanimivost tega hotela je *prvi zbor slovenskih komunistov* (11. aprila 1920). Sprejeli so statut in taktiko *Socialistične delavske stranke*. Štiri dni nato je izbruhnila po vsej Jugoslaviji splošna železničarska stavka in potegnila za seboj še nekatere druge panoge delavstva.

Ob Tivoliju stoji *Muzej narodne osvoboditve*, nameščen v moderno predelanem nekdanjem »Cekinovem gradu«, sezidanem okrog leta 1720. (Ljudska izreka je prevrgla madžarsko ime Szögenyjev grad v Cekinov grad.) V začetku prejšnjega stoletja je bil grad last Sigmunda pl. Pagliaruzzija. Pri tej družini je bil pesnik *Prešeren* v letih 1818/1819 kot šestošolec za domačega učitelja. Sredi prejšnjega stoletja (1866) je kupil grad *Peter Kozler* (1824—1879), pravnik in geograf, ki je priredil »Zemljovid Slovenske dežele in pokrajin« (1861).

Od stare cerkve sv. Jerneja v Šiški nas pripelje *Vodnikova cesta* pod hribom na Jamo v rojstno hišo *Valentina Vodnika*. Hiša ima zdaj številko 65. Ob prvi stoletnici (1858) so pesniku vzdali spominsko ploščo. Letos ob drugi stoletnici je Josip Wester obudil iz starih poročil spomine na praznovanje prve stoletnice (Obzornik 1958, šte. 2).

Ulica »Na Jami« drži na Celovško cesto. Tam zavijemo po Alešovčevi ulici do hiše št. 38. Tu je imel svoj dom *Hinko Smrekar*, slikar, karikaturist in satirik v podobi in besedi. Med okupacijo je bil 1. oktobra 1942 ustreljen v Gramozni jami kot talec.

V *Šentvidu* se spomnimo *Blaža Potočnika* (1799—1872), ki je bil tu župnik skoraj 40 let. Kot pesnik je sodeloval v I. zvezku *Kranjske Čbelice* (Pridi, Goren'c). Pisal je poučne spise in učbenike ter ustanovil šentviško narodno čitalnico. Ta mu je vzdala na cerkveni zid spominsko ploščo.

Ob cesti proti Šmarni gori se na levi strani malo pred mostom razprostira na Gornji in Spodnji Librnici pod ježo kakih 5 ha zemlje. Na teh travnikih na Podolnici je *vižmarski ljudski tabor* 1. maja 1869 terjal od avstrijske oblasti *Zedinjeno Slovenijo*. Zbralo se je blizu 30.000 ljudstva. Shod je pozdravila *Franja Malenškova*, po domače Koširjeva, gostilničarjeva hčerka z Broda v Tacnu onkraj Save. Fran Levstik ji je kot svoji izvoljenki posvetil venec »Franjinih pesmi«.

Onkraj Šmarne gore v *Repnjah* je stekla zibel jezikoslovca *Jerneju Kopitarju* (1780) in dr. *Valentinu Zarniku*, »očetu slovenskih taborov« (1837). V *Skaručni* je bil rojen časnikar, ljudski pisatelj in humorist *Jakob Alešovec* (1842). Iz *Zavrha* je doma pionir slovenskega planinstva, »triglavski župnik« ter skladatelj *Jakob Aljaž* (1845—1927). Šmarna gora hrani zanimive spomine na pesnika *Prešerna* z obiskov pri stricu Jakobu, ki je bil tu župni vikar od leta 1830 do 1837; tu je tudi umrl in je bil pokopan znotraj obrambnega zidu.

Konec prihodnjič

Ocene in poročila

PREŽIHOVI SAMORASTNIKI V KONDORJU

Boj na požiravniku in Ljubezen na odoru bosta najbrž še dolgo umetniško sugestivna slovenska antologijska prozna teksta. Obe noveli sodita med maloštevilne najboljše, kar so jih doslej napisali naši prozaisti.

Marja Boršnik, prirediteljica Kondorjeve izdaje Samorastnikov, je z biografsko-psihološko in sociološko interpretacijo zgoščeno in dognano opisala ta umetniški vrh Prežihovega pisateljstva. Zbirko Samorastniki imenuje doživljajsko »osrčje« vsega njegovega literarnega dela. Oznako je v glavnem povzela iz svojega daljšega eseja o Prežihu (JiS II), opombe pa omejila po načrtu izdaje le na leksikalne posebnosti teksta. Opozarja zlasti na socialni in nacionalni vzgon Prežihovega pripovedništva, še posebej pa na pisateljev humanizem, ki klije v njegovih literarnih postavah kot silna zahteva in volja po polnopravnem individualnem življenju v družbenem sklopu. Z občutkom za naravo umetnikove osebnosti in njenega dela sklepa, da je socio-psihološka tipika Prežihovih oseb v mnogem pogladi tudi iz središčne težnje Kuharjeve družine: biti svoboden gospodar na svoji zemlji. Škoda, da ni v oznaki nobenega odstavka o Prežihu kot opisovalcu fizičnega dela, kar je v omenjenem eseju vsaj nekoliko razvito. Prav tako je v njem več o Prežihovem stilu.

Čeprav govori prirediteljica tudi o nekaterih oblikovno-estetskih značilnostih teh novel, pogršam v tej in v dosedanjih Kondorjevih izdajah sploh podrobnejše estetske interpretacije. Zdi se mi, da bi morali prireditelji nekoliko bolj upoštevati tiste, ki jim namenjajo svojo razlago, tedaj študirajočo mladino. Seveda, še tako prodorna estetska analiza ne more nadomestiti osebne občutljivosti za to, kar je v umetnini lepega. Kljub temu pa ne moremo dvomiti o prebujevalnem in spoznavnem pomenu stilne interpretacije. Vprašati bi se namreč morali, ali ne bi takšno delo pomagalo marsikod odpravljati napako, ki je v naših šolah kdaj pa kdaj še vrlina: da mladine namreč ne bi tolikanj zasipali z golimi literarnozgodovinskimi podatki, temveč ji raje kazali, kako je pisatelj oživil svojo misel in čustvo in kakšen je humanistični pomen prav takšnega, estetskega oživljanja človekovih spoznanj in čustev.

Prežih je izreden poznavalec, a nič slabši oblikovalec psiholoških stanj in strasti v človekovem fizičnem delu. V naši prozi s kmečko tematiko je tako rekoč prvi dokazal, da je človek v fizičnem naporu lahko vreden poetični predmet. Z estetskega vidika je pomembno, da se Prežih pri tem ni omejil na vnanjo opisnost in pripovedovanje o človekovem delu, temveč oživlja delovni proces v konfliktih med človekom in energijami predmetnega okolja, zlasti zemlje. Njegovi ljudje zažive posebno plastično v trenutkih, ko se spoprimejo z zemljo in s silami pokrajinske narave. Z estetskega stališča garanje Prežihovih ljudi ne pomeni ubijanja na zemlji, ne samo »prekletstva zemlje«. V noveli Boj na požiravniku vidim s tega stališča več kakor samo takšno ubijanje oziroma več kakor samo bajtarjev gospodarski boj za »neodvisno življenje«, čeprav izvira ves Dihurjev zagon prav iz takšne želje in volje. Dihur je namreč tudi prepričan, da je vsaj za delno uresničenje neodvisnosti potrebno spremeniti svet požiravnikov, da jih je treba »samo osušiti«. In ko v družbenem sistemu ne najde pomoči za svojo neodvisnost, napove boj naravi, ki ni nič manj kruta kakor gospodarski red. Odloči se napraviti energičen konec temu, da bi mokra zemeljska čeljust še dalje srkala mozeg in kri iz njegovega rodu, skratka: obračunati hoče z naravo, ukrotiti njene kaotične energije in napraviti v njej red. Kakor je ta odločitev človeško dragocena že sama po sebi, pa njena sugestivna moč zraste, kakor hitro jo pograbi pesniška fantazija in stori iz nje dramatičen, veličasten boj človeka, ki premaguje in za ceno življenja končno tudi premaga kaotičnost narave. Tu, v tem silovitem zagonu človeka zoper na videz neuklonljivo sovražno naravno silo, je Prežih pretresljiv in velik. — Podobno je postavil človeka v noveli Vodnjak.

Zanimivo je tudi, kako presoja Prežih estetsko doživljanje narave pri človeku, ki je nanjo elementarno navezan. Ve, da se tudi tak človek lahko zamakne in občuti lepoto pokrajine. Toda občuti jo samo za trenutek in takoj mu je narava spet taka, »kakor jo občutijo roke in podplati«. V črtici Ajdovo strnišče (Solzice) še

posebej členi to doživljanje in pravi: »Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha. Zato ne strmijo po njem s sanjavimi očmi.« Občutek za lepo se pri kmečkem človeku torej nenehoma spodriva z mislijo na rodovitnost, ta je včasih že kar sinonim za »lepo«.

To naziranje se mi zdi dokaj značilno za Prežihovo literarno zasnovu. In značilen detalj opisanega naziranja je tudi v Boju na požiravniku. Ko se namreč Dihurji za čas zastrme v pliberško dobrovo, v zoreče žito in v ajdov cvet, primerja pisatelj to opojno podobo s potico, »ki zapeljivo dehti in se smehlja«, od tod pa preide na »rodovitnosti« sklep mladih Dihurjev: »Tam, kjer je bilo toliko žita, ne manjka kruha.« Hkrati jih zapelje še v očetovo »socialno šolo«, češ: »Ne manjka ga bogatim, ali manjka ga revnim!« Takšnega povezovanja lepega z rodovitnim, hkrati pa tudi s socialnim vprašanjem je v Požganici še mnogo več.

Mimo socialne in nacionalne, kajpada umetniško objektivizirane tendence čutimo v Prežihovih novelah še neko tendenco. Znano je, da Prežih ni preprost opisni realist, ne zgolj hladen popisovalec objektivne psiho-sociološke resničnosti, kakor to pač ni noben pravi umetnik. Njegove ljudske podobe so namreč večkrat take, kakor da hoče ustvariti z njimi neko novo resničnost na Koroškem. Čigava je pravzaprav ta silovita samorastniška volja, moč in odločnost njegovih oseb? Mar ni to umetnikov več za nekaj, česar ni in kar bi moralo biti? Novela Samorastniki je v svojem jedru aktivizirajoča in samorastniki so pač nekakšni zmagovalci samo v pesniški resničnosti, sicer pa so vsi podobni brezmočni bajtarici Nani. Mislim, da je postavil Prežih v svojo pokrajino takšne človeške narave, ljudi takih razsežnosti in odpora, kakršnih je dežela nujno potrebovala. Četudi so lokalno aktualni pa niso zato nič manj občečloveško dragoceni.

In njegovi otroci? Vsem tem Nečem, Pungram, Afrulam... v Boju na požiravniku, v Ljubezni na odoru, v Zadnjem Volodeju in drugod se pozna, da so sinovi in hčere istega očeta — Prežiha. Tudi oni so namreč odločni, uporni, samozavestni, občutljivi za človeško čast in dostojanstvo, v svojih vprašanjih, spoznanjih in sodbah pa presenetljivi, morebiti celo prezreli. Avtor jih oživlja z dejanji in odločitvami, ki včasih presegajo navadno psihologijo otrok. Kadar se je Prežih pomudil pri otroku, je storil to z vso pisateljsko energijo, in tako se uvrščajo njegove otroške podobe med najbolj klene v naši književnosti.

V teh novelah je mnogo gradiva za študij in razlago Prežihovega stila in kompozicije. Tu so primeri odličnih epskih detajlov, ki delujejo zdaj estetsko, drugje zopet idejno in etično, vsi pa so vsaj v dveh središčnih novelah nameščeni tako, da smotrno stopnjujejo razglede po karakterjih in po njih dejanjih.

Zaključne vinjete pri posameznih tekstih, še bolj pa umetniški fotografski posnetki s koroške pokrajine prijetno poživljajo knjigo, hkrati pa smotrno približujejo prizorišče Prežihovih zgodb.

Franc Zadavec

OB PREVODU »STOLETJA KIRURGOV«

Zadnja leta so bogatili naše prevodno slovstvo prenekateri prevajalci z izredno tankim posluhom za domači in tuji jezik. Marsikateri prevod bereš, ko da sploh ni presajen v slovensko govorico. V njem ne najdeš ne tujih ne potujčenih besed; jezik je tem prevajalcem dragocena posoda, ki vanjo natakajo žlahtnino. Enaka skrbljivost veljaj velikim in majhnim delom, naj gre za enkratne stvaritve človeškega genija ali za potopise, dnevnike ali za zgodovinske opise, s katerimi nam pisci odkrivajo posebna področja človeške dejavnosti, kot je, postavim, Thorwaldovo pisanje o stoletju kirurgov.

»Stoletje kirurgov« je trd oreh tudi za izvedenega prevajalca. Dodobra moraš poznati medicinsko terminologijo, pa tudi nemščino in njen medicinski žargon. Le-ta je v najbolj kričočem nasprotju z zahtevami dr. Ewalda Geißerja, erlanškega profesorja za nemški jezik. Znano je, da je moč slovenskega jezika v glagolu, manj znano pa je nemara, da je glagol tudi v nemščini duša stavka. Gottschedova označba »Hauptwort« bi morala veljati glagolu. Če bi se ravnal Thorwald »nach dem Herzschlag der Sprache«, ne bi nízal samostalniki, da ti že pojema sapa, preden zapaziš neke na koncu stavka slabokrvni glagol kot neogibno mašilo:

»...schliesslich, um die Veränderungen der Verdauungsfunktionen nach der Entfernung des Pylorus zu überprüfen und herauszufinden, ob der Magen zur Neubildung eines Pylorus neigt und als wichtigstes, für wie lange bei bösartigen

Geschwülsten überhaupt eine Entfernung möglich ist, bevor es zur Rückbildung kommt. Meine Assistenten sind an die Arbeit gegangen. Bevor ihre Ergebnisse nicht klarere Grundlagen für die Operation abgeben, werde ich keine Wiederholung der Entfernung des Pylorus durchführen.« Zgleden primer za bolezni, ki jo Nemci sami imenujejo »Hauptwörterkrankheit«, ta poleg sle po tujkah pači tudi našo materinščino.

In prevod? »...končno zato, da se bo ugotovilo in preverilo razlike prebavne funkcije po odstranitvi želodčnega vratarja ter dognalo, ali je želodec nagnjen k novi tvorbi vratarja ter kot najvažnejše — za kako dolgo je sploh možna odstranitev zločeste bule, preden se izvrši nova tvorba. Moji asistenti so se lotili dela. Dokler njihovi izsledki ne bodo dali jasnih osnov za operacijo, ne bom opravil nobene ponovitve odstranitve želodčnega vratarja.«

Vprašujem se, kakšen bi bil prevod, če bi bil izvirnik jezikovno dober. Ne glede na to pa bi se moral slovenski prevod glasiti vsaj takole: »...nazadnje zato, da bi ugotovili in preverili razločke v prebavi, potem ko je bil odstranjen vratar, in dognali, ali želodec lahko naredi novega, in predvsem za kako dolgo sploh lahko odstranimo nevarne bule, preden ne zakrniijo. Moji asistenti so se lotili dela. Dokler ne bodo njihove ugotovitve jasneje utemeljile take operacije, je ne bom več opravil.«

Naloga prevajalca je pač tudi v tem, da se ogne slabostim izvirnika, kjer le more, in jih v svojem jeziku ublaži ali celo odpravi. Nizanje samostalnikov in slepo prevzemanje tuje idiomatike pa kazi še tako prizadevno prevajanje. Tudi izrazje v medicinski stroki bi moralo biti prevajalcu take knjige domače; če pa mu je tuje, naj se v njem ne poskuša sam, marveč naj se ob času posvetuje z zadevnimi terminologi.

Podajam nekaj spodrsrljajev in hib v strokovnem izražanju (NB. uredništvo je moralo piščevu bero zaradi pomanjkanja prostora skriti na dobro tretjino) v opomin, da je resen jezikovni kriterij potreben tudi za knjige, kot je »Stoletje kirurgov«.

Str. 5 ranska mrzlica (Wundfieber) — prisadna mrzlica; 15 na eno stran preložen trup — trebuh, ki je visel...; 17 bule... neznanskih mer — bula velikega obsega; 19 ob rezu umreti (am Schnitt) — zaradi reza, operacije; 24 bula je sedela na jajcevodu — držala se je...; 27 bula hudobnega izvira — zla, maligna bula; 31 trpel na tvorbo ali stisnini — zaradi tvora ali zmečkanine; izvedel rez v meso — vrezal; 31 hodniki fistul — rovi fistul; 33 položijo z glavo na nižjo stran — z glavo navzdol; uravnavanje premaknjene stegna — izpahnjene; 36 s smotko v danki — v zadnjiku; 38 okrog kosti stegna — okrog stegnenice; 40 bujni izrastek (Wucherung) — velika bohotina; 47 ni varna pred tvorbami urinovih konkrementov — pred sečnimi kamni; ostra bolečina v ledjih (Becken) — v medenici; 51 zaradi prirastka nadaljnjih sečnih proizvodov — zaradi nabiranja soli; da odnehajo posledice odhoda kamnov — da se unesejo spremembe zaradi iztrebljanja kamnov; 52 infekcija je lahkega značaja — je lahka; 54 razvil nov operacijski postopek — izumil nov način operacije; 55 ozdravil s pomočjo sredstva — z zdravilom; razdražljivo stanje v mehuru — draženi mehur; 56 poslednje ruševine kamna — zadnji drobci; 62 tvornih bolnikov (Fistelkranke) — bolnikov s fistulo; raztegovalen instrument — raztegovalo; trganja raztrgovalnih rezanj — raztrganine zaradi podaljšanih rezov; 78 odvajalno sredstvo — odvajalo; 79 spodnje veke so kazale rdeče notranje ploskve — veke z rdečimi veznicami; hudobne brazgotine — hude; 86 naredi zarezo v kožo, ki teče okoli obeh nosnic vzdolž zgornje ustnice — zareže v kožo... okrog nozdrvi; 87 ozka proga kože, ki vzdržuje povezavo s čelom — ozek trak kože, ki se drži čela; 92 običajna prehrana skozi ožilje — prekrvitev po žilju; 95 ko je padla obveza — ko so obvezo sneli; 107 ozke postave — vitke, sloke postave; 115 v postelji (zoba) — v zobnici; 130 Doversov prašek — Doverjev; 151 povzroči stanje nezvesti — povzroči nezavest; 168 pohlep (Sucht) — sla; sem postal pohlepnež — sem zbolezl za slo; 180 na raku obolelo dojko — rakavo dojko; 199 umiralo v vročini — umiralo za mrzlico; 206 tepena od napadov vročine — zdelana od mrzlice; 207 položil... kožni most čez odprtino ognjoka — je vromostil odprtino fistule s kožnim jezikom; 208 procesi oblikovanja kamnov — nastajanje kamnov; 212 povečano, spačeno ledvico (unförmig vergrößerte) — grdo povečano; 213 izvršiti spodvezavo — izpodvezati; zajezenje seči in zastrupljenje urina — zajeza seča in zastrupljenje z njim; nadomestilno prevzela delovanje — nadomestila delovanje; takšni procesi krčenja — tako krčenje; 214 niso obvladali ustavitve krvavenja — niso znali ustaviti krvavitve; 216 masčobno glavico pred ledvico (Fettkapsel) — masčobno tkivo okrog ledvice; 233 zadavi preskrbo maternice s krvjo — zajezi prekrvitev maternice; 236 infekcijsko tvarino — kužnino;

241 iz pekla vročine ter gnojne smrti — *iz pekla mrzlice in smrti od gnojenja*; 251 bakterije, ki povzročajo nosilce porodnične mrzlice — *povzročajo porodno mrzlico*; 264 mrtvina — *snét*; 267 je povzročila zlom — *je zlomila*; ranskega seruma — *so-krvice iz rane*; 270 epidemijo bolnišniške mrtvine — *hišnega prisada*; lapis pretrgal proces gnitja — *zavrl gnitje*; 271 neznatna živa bitja — *neznatne živi*; 272 v vsebini steklenice, ki je bila poprej prosta bakterij — *v tekočini, ki je bila brez bakterij*; mikrobi, ki tvorijo gnitje — *povzročajo*; 277 žlez pazduhe — *pazdušnih bezgavk*; mišičnih snopov — *mišičnih ovojníc*; 281 v žilah krvav zamašek — *krvni čep*; 298 da bo opazil razmnožitveni proces paličic — *kako se paličice razmnožujejo*; 299 (klice) se spremene v »ostroge« (Sporen) — *v trose*; vranično obolelost — *vranični prisad*; Rotlauf je šen, ne pa pereči ogenj; 306 gobe plesni — *glivice plesnivke*; droži (Hefepilze) — *glivice kvasovke*; 307 nesnaga in maščoba sta enostavno odbijala učinek — *sta kratko malo zavirali delovanje*; 308 z nohtnimi posteljami — *nohtišči*; s sublimatnimi popivkami — *gobicami*; 313 mirno prenašanje lišajastega uničenja rok — *da ji bo lišaj pokvaril roke*; 328 obremenjena s prelomljeno trebušino — *imela je trebušno kilo*; 332 s trojkartom — *s troakarjem*; (želodec; ... napolnjuje ves drob — *trebušno votlino*; napravili očiščenje trebušne votline — *očistili smo*; kako sta bila zložena želodec in črevo — *sešita*; 334 močno prekrvavljeni — *prekrvljeni*; na zmečkanih žilah (abgequetscht) — *stisnjenih*; 354 velike in male mreže od želodca — *péčice*; položila kal vnetju trebušne mreže — *zanetila vnetje potrebušnice*; 361 shujšala je v okostnjaka — *do kosti*; 363 težko zgrajeni — *koščati*; 368 pripel obojne ranske robove druge za druge — *zažil robove rane*; 374 snetje očesne mreže — *odstop mrežnice*; 377 se je izvršilo vsesanje vnetljivih izločenj — *je črevo vsesalo vnetne izločke*; ognjišče bolezni — *kotišče, leglo*; 385 umrli na hitri obliki jetike — *za hitro jetiko*; 387 pri nastopu hudih bolečin — *kadar pritisnejo hude bolečine*; 389 so imeli smrtni izid — *so se končali s smrtjo*; 394 da bo zaprtje gnojnega ognjišča gotovo — *da se bo gnojno vnetišče omejilo*; 400 med rebri v četrtem presledku — *v četrtem med-rebrju*; udušenje srca — *zamolklina srca*; 401 bazedovlje bolezni — *bazedovke*; 402 osrčje je zalila kri — *osrčnik*; 404 asistenta odsesata kri — *brišeta z gobicami*; 405 sredi krvnih strug (Blutgerinnsel) — *krvnih strdkov*; 407 prsna votlina je izločala izloček, ki je zapiral odtok — *se je izločal izcedek, ki je začepljal cevke za odtok*; splahnelo pljučno krilo — *zgrenzjena, stisnjena pljuča*.

Franjo Smerdu

Zapiski

OB DVEH SMOLETOVIH PREVODIH ZA GLEDALIŠČE

Urejanje gradiva za nekatera poglavja o starejši slovenski dramatiki je vabilo tudi k podrobnejši analizi tematike in okolja v obeh gledaliških besedilih, ki ju je Andrej Smole nekaj mesecev pred smrtjo predložil cenzuri, da bi izposloval dovoljenje za tisk v okviru svojega znanega založniškega načrta. Prva od teh iger, Garrickov »Varh«, je bila še natisnjena z letnico 1840; za drugo, Allinghamovo farso »Norenje sreče«, pa je bilo izdano cenzurno dovoljenje že po Smoletovi smrti, natisnjena ni bila nikoli in sled za rokopisom se je izgubila.

Delo ob teh dveh gledaliških besedilih je pokazalo nekaj podatkov in ugotovitev, ki so presegle zastavljeni okvir, so pa toliko zanimive, da jih je vredno objaviti posebej: gre za vprašanje, kakšen je bil Smoletov delež pri prevodu ali domnevni predelavi »Varha«, in pa za določitev pravega avtorja angleške igre »Fortune's Frolic«, ki jo je ponašil Smole z naslovom »Norenje srečec«.

1. V nasprotju z nekaterimi domnevmi, da je Smoletov delež pri presaditvi »Varha« na naša tla vsaj v malem soroden Linhartovemu pri »Matičku« ali »Mickie« — take domneve bi še posebej podpirali običaji dobe, ki je redkokdaj pustila dramsko delo nedotaknjeno, pa naj je šlo za sodobne igre ali za Shakespeara — je F. Koblar sicer že od leta 1948 (Gled. list AIU, letnik III, str. 20) opozoril, da »doslej še ni nihče preiskal, ali se je morda Smole kaj odmaknil od originala« in da »verjetno ni storil drugega, kakor da je osebam dal domača imena in da si je pomagal z nekaterimi domačimi primerami«.

Podrobnejša primerjava slovenskega besedila z izvirnikom je pokazala, da je Koblarjevo mnenje pravilno: Smole je bil zgolj prevajalec, in sicer v nasprotju z navadami svojega časa — zvest prevajalec; kljub temu pa je vredno opozoriti na sicer ne bistvene, vendar zanimive primere Smoletovega bolj samostojnega dela.

Vzporejanje z besedilom, ki ga hrani ljubljanska NUK v zborniku »The Modern British Drama, Volume fifth« (London 1811) bi sicer utegnilo zavesti k mnenju, da je Smole s prav spretnimi dramaturškimi ali celo režiserskimi črtami delo že konkretno pripravljal za uprizoritev na gledališkem odru. Četudi je prevajalec take namene sicer prav gotovo imel, pa primerjava z besedilom v knjižici »The Guardian. A Comedy in two Acts. By David Garrick, Esq.« (v lasti dr. Bratka Krefta in v naj-novejšem času, kot dar Janka Lavrina, tudi v NUK) pokaže, da črte niso Smoletove, pač pa so bile opravljene že za krstno uprizoritev v gledališču Drury-Lane leta 1759: to besedilo je namreč s Smoletovim skoraj popolnoma identično.

Primeri, ki kažejo Smoletovo samostojnost in domiselnost pri delu, so:

razdelil je dejanji v »nastope«, česar ni v treh dosegljivih izdajah izvirnika; imena oseb je ne le ponasal, temveč tudi ohranil simboliko v njih; ni torej zamenjal samo gospodično Harriet z Maliko ali služabnico Lucy z domačo Nežiko, temveč je njegov Mr. Heartly gospod Serče, Sir Clackit pa Ropotec;

nekatera mesta je skušal prevesti svobodneje, na primer tam, kjer govori o mladeničih, ki iz tujine »taki serboritneži nazaj pridejo« (str. 7, orig. »they get above proof the other way«); ali pa »Kaj li hoče zdaj, kaj naj ta sitnež moti zdaj?« (18, orig. »This is the most spiteful interruption!«); včasih je frazo izvirnika tudi zaostрил, na primer »Naj me vrag vzame« (15, orig. »By my faith«);

s tem pa smo pravzaprav že pri domačih reklih, ki so najbolj značilna za Smoletov prevod in s katerimi je svoje besedilo najbolj približal našemu bralcu ali morebitnemu poslušalcu v gledališču; primeri: »Ta reč se mi zdi, je čista, ko voda (20, orig. »pretty clear«); »poštalenec, ta je prav smešna« (21, orig. »upon my soul«); »res je, de ne, jez sim temu poròk« (25, orig. »I'll answer for that«); »je bila tako na tanko prèdena« (31, orig. »was of such a delicate nature«); »hočem iti med komedijante« (37, orig. »go upon the stage«); »vunder naj bode, kdor hoče, moj imenitni sladivec« (43, orig. »whoever my precious rival is ...«); »se bo vaše zmišlovanje izšlo?« (43, orig. »What becomes of your fine story?«); »moja pamet je prekratka« (44, orig. »I don't understand it«) in podobno;

od dveh domačih primer, ki ju omenja F. Koblar v že citiranem članku, je prva res Smoletova: »To je po ilirsko, gospod« (42, orig. »That is English«), medtem ko je druga zvest prevod: »kakor Moskovitarski car« (42, orig. »the czar of Muscovy«);

le redkokaj je izpuštil; tako odlomek, ki omenja glasbo (nemara zato, ker se je je hotel pri predstavi ogniti); sklepne štiri verze, mišljene kot kuplet (verjetno tudi zato, ker je hotel opustiti petje); v enem samem primeru pa repliko, zaradi katere je izgubljena zveza (nemara tiskarjeva krivda?): »Well, my dear discreet nephew, are you satisfied with the fool's part you have given me, and play'd yourself in the farce?«, besede starega Ropotca, na katere mladi pri Smoletu brez zveze odgovori: »Kaj mi bote pridgovali, sim preveč modrijan zatò!« (48);

in končno, zmedel je rabo pojma »stric« in »nečak« med starejšim in mlajšim Ropotcem: medtem ko izvirnik loči dosledno in preprosto pojma »uncle« in »nephew«, rabi Smole oba slovenska izraza kdaj pa kdaj pravilno (n. pr. 7, 28), drugič uporabljaja za »nephew« izraz »sinovec« (9), za »uncle« celo »dedec« (40), večkrat pa pravi tudi stric nečaku — stric! (n. pr. 26 in 27).

Po vsem tem je Smoletova verzija Garrickovega »Varha« zelo zvesta originalu; prevajalec očitno ni želel napraviti nekaj svojega, hotel je pomagati le k odrski upodobitvi prikupne angleške igre in skušal ji je dati tako podobo, da bi pri vsej zvestobi izvirniku zvenela čimbolj domače in bi bila tako kar se dá blizu poslušalcu v slovenskem gledališču, kateremu je bila prav gotovo namenjena.

2. Avtor druge komedije, ki jo je Smole prevedel za slovensko gledališče, je John Till Allingham. Ob krstnem imenu tega pri nas malo znanega in danes tudi že v Angliji precej pozabljenega, čeprav svoj čas zelo priljubljenega gledališkega pisca, pa je nastala že v prvem zapisu in v nekaterih kasnejših omembah pomota, ki je povzročila majhno zmedo, usodno zamenjavo Johna Tilla z mlajšim in bolj znanim Williamom Allinghamom.

Zmede je kriv Smole sam, ki je kdo ve kako zapisal pred avtorjevo ime v prošnji za cenzurno dovoljenje »W. S.« (Državni arhiv Slovenije, fasc. 54—16, 1839 do 1840). Po tem prvem viru je prevzel Allinghamove inicialke I. Prijatelj (Dvoje

Prešernovih pisem, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, SM 1902, zv. 4, str. 196) in kasneje tudi A. Slodnjak v Prešernovi biografiji (SBL II, str. 547); večji del drugih avtorjev, ki omenjajo ta Smoletov prevod, se je krstnemu imenu avtorja izognil in govore tako vsi le o Allinghamovi komediji (I. Grafenauer v »Kratki zgodovini slovenskega slovstva«, 1920, str. 162 — edinole v imenskem kazalu ima »William« — in po njem F. Wollman v knjigi »Slovinske drama«, 1925, str. 25; F. Kidrič v članku o Smoletu v Jutru, 30. maja 1926, po njem F. Koblar v Gled. listu AIU 1947—1948, str. 21 ter F. Kalan v »Obrisu gledališke zgodovine pri Slovencih«, NS 1948, str. 363).

Iskanje podatkov o Allinghamu je pokazalo, da navajajo domala vse enciklopedije in dramske zgodovine, tudi nova Encyclopaedia Britannica iz 1947, enega samega Allinghama, Williama (1824—1889, poet in urednik), kar bi utegnilo ustrezati našim podatkom, čeprav nobeden od pregledanih priročnikov ne omenja našega dramskega dela. Vsa stvar je postala sumljiva ob spoznanju, da je imel William Allingham tisto leto, ko je Smole umrl, komaj svoj šestnajsti rojstni dan. Ker v katalogih ljubljanskih bibliotek Allinghamovega imena ni bilo najti, stvar pa je postajala zanimiva, čeprav je vrednost tega drobnega podatka že presegla okvir dela, ki je dalo pobudo za to iskanje, sem za svet, kje bi utegnilo biti besedilo komedije, prosil prof. Pavla Kalana in dobil veliko več, kot sem pričakoval: izvirno besedilo igre »Fortune's Frolic« v zborniku »British Theatre, comprising Tragedies, Comedies, Operas and Farces, from the most classic Writers«, Leipsic 1828, nekaj kasneje pa še drugo izdajo z enakim besedilom, dar Janka Lavrina. Ime avtorja, John Till, je bilo identično z imenom, ki sem ga našel neposredno predtem v knjigi A. Nicolla v germanskem seminarju ljubljanske univerze (A History of Late Eighteenth Century Drama, Cambridge 1937, str. 188). Prof. Kalan pa ni imel pri roki samo izvirnega besedila Allinghamove komedije, temveč tudi fotokopije odlomkov iz kar treh angleških enciklopedij, naročene že pred časom iz Londona, ko je sam iskal sledi za Smoletovim avtorjem. Te kopije mi je dal ljubeznivo na uporabo hkrati z opozorilom na beležko A. Debeljaka v Slovenskem poročevalcu (15. marca 1951).

Prav ta Debeljakova beležka pa bi bila vso reč še bolj zapletla, ko bi ne bilo vprašanje avtorstva komedije medtem že rešeno. Debeljak namreč celo poudarja, da je bil Smoletov vzornik »čudovito dete«, saj »ko mu je komaj 15 let, ima mali narod Slovencev že njegov leposlovni umotvor v svojem jeziku« in daje pobudo, naj bi se »kak slovenist splašil in nam predložil Allinghama. Podatkov dobi v germanskem seminarju naše univerze...« Četudi bi lahko imeli Debeljakov članek, pač zaradi avtorjevega sloga, za ironijo, je bil najbrž le resno mišljen, to se pravi, Debeljak je verjel, da je »Fortune's Frolic« delo Williama Allinghama, sicer ne bi bil poudarjal, da je leta 1928 izšla o njem cela monografija, ki jo (H. Kropf, W. Allingham und seine Dichtung. Biel 1928) res hrani naš germanski seminar.

Avtor komedije »Norenje sreče« torej ni bil William, niti W. S., temveč več let starejši John Till Allingham, o katerem nam povedo podatki v omenjenih angleških virih (D. E. Baker, Biographia Dramatica, Vol. I, 1812; J. Genest, An Account of the English Stage, Vol. 7, 1832; Dictionary of National Biography), nekaj zanimivih podatkov: Bil je sin trgovca z vinom sredi Londona; študiral je pravo in se zgodaj uveljavil s svojimi gledališkimi igrami, ki jih je napisal deset; rad pa se je ukvarjal tudi z mehaniko, sestavljal je nekakšen letalni stroj in menda z njim poskušal polete v svoji sobi; verjel je, da se bo nekoč vzdignil v zrak z baloni, napolnjenimi s paro... Njegovo rojstno leto ni izpričano, znano je le, da je pisal drame med leti 1799 in 1810 in da je umrl še mlad kot žrtev bolezni, ki mu jo je nakopalo nezmerno življenje.

Bil pa je, če sodimo že samo po njegovi prvi igri, ki je zvalila Andreja Smoleta, tudi zgleden demokrat. Njegov junak Robin Roughead je simpatičen poljedelski delavec na neki graščini, pa zve čez noč, da je sin in edini dedič premožnega lorda, lastnika vseh teh posestev, ki je ravnokar umrl. Robinu pa taka usoda njegovega bistva prav nič ne spremeni: z radodarno roko deli svoj denar včerašnjim prijateljem in se z njimi predaja »norenju sreče«; oženi se s preprostim dekletom, ki si ga je izbral že prej, in igra se sklene z njegovimi besedami: »Poskrbel bom, da bo ubogo ljudstvo blagoslavljal ta dan, ki me je napravil za lorda.«

Ni težko razumeti, da je bila komedija s tako snovjo in še posebej s podobo takega človeka v ospredju po volji Prešernovemu bratcu Andreju in da si je zaželel njene upodobitve na slovenskem odru. Ljubljanska cenzura pa se je že takrat poigrala s pozneje tako zapleteno usodo tega prevoda in izdala dovoljenje za uprizoritev — dva dni po Smoletovi smrti.

Dušan Moravec

GOVORNI NASTOPI V OSEMLETKAH

Učni načrt za slovenščino navaja tudi *govore*. Mišljene so kratke pripovedi iz življenja in doživljanja učencev samih. Predavanja namreč ne smejo biti izključno vezana na predpisano obvezno čtivo, temveč si lahko vsak učenec, zlasti na višji stopnji, sam izbere poljubno témo. To sprožijo in žele včasih tudi učenci sami. Zakaj jim ne bi predavanj, ki izhajajo iz njihovega zanimanja in doživljanja, dovoljevali? Saj mora biti po načelih sodobne šole dijak v razredu kar najbolj sproščen, nikakor pa se ne sme počutiti utesnjenega zgolj na določene predpise, ki naj jih slepo izpolnjuje. Saj je stara šola prav v tem največ grešila, da je dijaka odrezala od življenja in ni dovoljevala, da bi vsakdanje življenje, polno zanimivosti, ki sicer doma pretresajo učenca duševnost, pljuskalo v šolo in jo motilo. Nova šola pa skuša šolo življenju kar najbolj približati, tako da bi šolska vzgoja življenje spremljala ali vsaj dijake nanj pripravila. Ravno pri slovenskem pouku je za živ in ploden stik z življenjem in doživljanjem učencev zunaj sivih sten obilo prilike ob govornih nastopih, posebej pri prosto izbranih témah. Tu nam učenec v krajši (petminutni) pripovedi lahko poroča o kakem doživljanju v šoli ali izven nje, v mestu ali na deželi, med poukom ali med počitnicami, iz sodobnosti ali iz preteklosti (iz otroških let), o doživetju v družinskem, javnem, športnem in zabavnem življenju, pri kmečkem delu, v obrtniški delavnici ali v industrijskem obratu, s sprehodov, izletov in taborjenj, z odrskih predstav, iz lepih knjig in filmov. Tu zveš lahko zanimiv, napet, veder ali pretresljiv dogodek, ki mu je bil učenec priča, in njegovo sodbo o njem. Tudi tak nastop ocenimo in naj bi ga ocenili pri vsakem dijaku vsaj enkrat v polletju, četudi je vaja v svobodnem govorništvu, ker si je témó učenec sam izbral ali pa mu jo je dalo neposredno doživetje, ki ga želi sporočiti tudi razredu. Tako učenec nastopi kot govornik in zaradi mikavne vsebine zajame ves razred. V vsakem razredu so seveda ob navdušenih govornikih tudi učenci, ki jih moramo k temu šele pritegniti in jih včasih skoraj siliti. Različna je mera sramežljivosti, obzirnosti in odgovornosti, ki jo čutijo pri tem. Potrebna pa je tudi razpoloženost, ker gre za čustvene in miselne poudarke ter za živahen zunanji nastop. Ob začetku leta napovemo te obvezne pripovedi za vsakogar, potem pa naj se učenci sami priglašajo po razpoloženju in doživljanju. Govoru seveda sledi kritika in pogovor o vsebini in jeziku. Medsebojen stik med učenci in povezava med učiteljem in učencem ob takih nastopih sta samo koristna. Za (petminutne) pripovedi se učenci ne pripravljajo mnogo, pač pa za daljše referate ali govore, ki so jim sami izbrali téme. Tu dopuščamo, da si zapišejo nekaj miselnih točk in se med nastopom včasih nanje ozro, da teče govor nemoteno, kolikor mogoče brez stokanja in zatikanja. V današnjem času nasploh in v naši družbeni ureditvi še posebej se mora vsakdo bolj ali manj udeleževati javnega, strokovnega, kulturnega in političnega življenja. Zato je ena najpomembnejših nalog obvezne osemletke, da mlade ljudi navaja k samostojnemu in uglajenemu nastopanju ter lepemu in smiselnemu izražanju.

Etbin Bojc

POLHARSKO IMENOSLOVJE

Pólšja lov ali *lov na pólhe* ni le slovenska narodopisna posebnost, temveč važna znamenitost iz socialne zgodovine in zgodovine prava. Kostanjeviška, pleterska, kočevska, soteška in gotovo še katera druga gosposčina s prostranimi bukovimi in hrastovimi gozdovi so imele na svojih tleh organizirane *pólharske skupnosti* ali *pólharščine*, ki glede svojega ustroja zelo spominjajo na skupnosti podložnih vinogradnikov po gorskem pravu, ki só se imenovalе sgorščine. Polharska gosposčina je izkoriščala svoj regal pólšjega lova zelo dobičkonosno, tako da je razdelila svoje gozdove na lovišča ali okrožja, lovišča pa na polharske odseke, ki jih je spomladi, v Kostanjevici na primer v torek po binkošti, dajala v eno- ali večletni zakup. Zakupnik polharskega odseka se je imenoval *pólhar -ja m.* V grajski pisarni so ga vpisali v poseben pólharski vpisnik.

Svoji gosposčini je dajal polhar polharíno v kožicah ali pa v živih polhih. Imenovali so jo *polšnina -e ž.* Ta davščina v naravi je znašala največkrat desetino ostvarjenega pólšjega ulovka, včasih pa — tako nekaj časa v kostanjeviški gosposčini — pet živih polhov od polharskega odseka. V virih omenjajo polšnino najraje skupaj z žirovino. Zelo sta bili cenjeni *pólhova mast* in *pólšja kožica*. Še dandanes sodi h kranjski ljudski noši kučma, narejena iz ustrojenih pólšjih kožic, *pól-*

hovka -e ž. Polšje meso so imenovali vobče *polšina* -e ž ali *polšétina* -e ž, vendar so ponekod s tema besedama označevali tudi polšje kože (Pleteršnik II 133). Besedo *polšina* -e ž je treba ločiti od dvojnice *pólšina* -e ž (das Billichloch), ki ji pravijo tudi *pólševina* -e ž. Ker je *pólšina* v virih die Billichgrube, so jo večkrat napačno prevajali z besedama **polšja jama*. Gre pa res za jamo v zemlji, v kateri je bila zagrebena past, imenovana *pólšnica* -e ž. Ko je polh, iščoč dupline, zlezal pri pestu v polšnico, ni mogel več na plan, ker so mu branili naokoli ob pesto nabiti žebliji, katerih konice so molele navzdol in navznoter. Polšino je polhar lahko zastavil za dolg, vendar mu jo je moral upnik vrniti v istem stanju, brž ko je bil dolg poravnán. Pravni spori o *pólšinah* so se tako kopičili, da so polharske gosposčine osnovalale posebno *pólharsko sodstvo*.

Zaradi razsoje teh tožb so namreč gosposčine ustrojile posebno kmetsko ljudsko sodišče, pri katerem je imel podložni kmet kot registrirani polhar svojo posebno izključno podsodnost v vseh stvareh, ki so zadevale polšjo lov in polharščino. Pri nas sta se za to posebno ljudsko sodišče po krivem udomačila nepravilna naziva **pólšji sod* in **polšja pravda*, s katerima so dobesedno prevedli starinski nemški termin »Billichrecht«. Ker se ni sodilo polhom, niti niso sodili polhi, marveč so ljudski sodniki, predvsem polharji, sami sodili svojim tovarišem, ki so se pravdali, se temu ljudskemu sodišču prilaga pač le ime *pólharska pravda*. Kakor na gorskem pravnem dnevu gorski sodnik podobno je na polharskem pravnem dnevu polharski sodnik predsedoval pravdi, vtem ko so bili za prisodniško mizo dvajnajstih sodovcev predvsem člani polharščine, če pa teh ni bilo dovolj, stalni člani gornega starešinstva sodovcev. Samó v Pleterjah je bila polharščina tako do kraja organizirana, da so bile polharske pravice samostojne, se pravi ločene od kvatrnih več ali pa gorskih pravn. Sodbe in drugi izidi polharskih pravnih sporov so se v Pleterjah vpisovali v gosposčinsko sodno knjigo v obliki posebnih polharskih zapisnikov. V drugih gosposčinah so o polharskih tožbah in njih izidu poročali kar v rednih zapisnikih o spomladanskih kvatrnih večah, ker onod sploh niso sestavljali posebnih miz (porot), zasedenih s polharji kot prisedniki, marveč je redno kar večevna ali pa gorska porota sodila kot polharska pravda o vseh tekočih polharskih pravnih primerih, le da so vanjo kooptirali nekoliko neprizadetih članov polharščine.

Polharske pravde so si lastile pravico, soditi *pólšjim tatovom*. Tátu odvzeti ulovek so polharske pravde zmeraj prisodile okradencu. Ohranjen nam je zapisnik o tožbi zaradi razžaljenja časti, češ da je rekel toženi polharski zakupnik tožniku, da je polšji tat, ko ga je zalotil pri svojih *pólšinah*. Polharska pravda je razsodila, da morata oba spornika plačati vsak eno marko kazni in da naj ostaneta vsak pri svoji časti, se pravi, da naj se poravnata, tožnik, ker se proti očitku tatvine ni pri priči v bran postavil, toženec pa, ker tožniku ni odvzel klobuka v dokaz storilstva.

Francé Goršič

POSEBNOSTI ZORČEVEGA JEZIKA

Ko sem zbiral gradivo za slovar slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja SAZU, in pri raznih pisateljih iskal besede, ki jih Pleteršnik nima ali pa so se mi zdele važne zaradi nenavadne zveze, sem prav užival ob prebiranju Zorčevega najobširnejšega dela, štirih zvezkov Belih menihov. V teh knjigah je jezik tako izpiljen, tako bogat z lepimi domačimi izrazi in izreki, da se mi zdi umestno opozoriti nanj vse, ki ljubijo pristno ljudsko izražanje in skrbno izlikano slovenščino.

1. Prva stvar, ki bralca iznenadi, je neverjetno pogosta raba rime, aliteracije in asonance. Nekaj primerov sem si med branjem izpisal; ne vseh — a vendar se mi jih je nabralo kakih 160. Nekateri stavki imajo obliko pregovora in so vsaj deloma vzeti iz resnične ljudske govornice. Naj jih nekaj navedem: Mlade kosti — močne pesti. Mir, če ne bo dir! Če bolnik umrje, je kriv zdravnik, če okreva, je pomagal svetnik. Prvi dan je sejem za mladiče, drugi dan za deklíče in tretji dan za hudiče. Spanec je bolji kot žganec. Kdor se poroči, se v križe položi. Zakon ni igrača: spred je ovčka, zad je kača. Ko oves kaže lat, mine glad. Kdor obupa, ne zmaguje. Mi orat, grad spat; mi kosit, grad pa pit!

2. Kako sočen je Zorčev jezik, sem opazoval na primerih, kadar se je pisatelj spretno izogibal prenavadnim besedam za reči in odgovoriti, ampak je poiskal povsem drug, po vsebini polnejši izraz. Primerov je brez števila: »Morda se bodo

(Turki) obrnili kam drugam,« bi bil opat Egidij rad potlačil strah. »No, prav,« se je opat vdajal. »Nak, tisto pa ne!« se je mati brž vteknila. »Zakaj ne semkaj?« je pogrelo gospoda.

3. Zorec rad uporablja pleonazem. Saj je ne bo prebolel, rane. Pa sem ga, tistega črnuha, počil z mečem. Še sit je boš, babe. Ne bo mi je sile za streho in skledo.

4. Dativus ethicus, ki je sicer v naši knjigi že precej redek, je pri Zorcu še dosti pogost: Kar ti je zaslíšal urne korake. Oh, kakovi časi so ti nastali za samostance! Kar ti je v hosti nekaj poknilo. Kar ti je prikrevljala primskovska večša.

5. Visoko stopnjo kake lastnosti Zorec rad izraža z dvojno zaporedno rabo adjektiva: Huda huda oblačica mu je zaslanjala milo sonce mlade sreče. Velik velik žar. Hud hud smrad. Živa živa dekleta. Za drag drag denar. V starih starih časih. — V ravno takem pomenu uporablja dva zaporedna adverb: Se je kmalu kmalu vrnil. Smrt je še daleč daleč. Težko težko ti je priti do samega cesarja.

6. V pomenu latinskega gerundiva, ki izraža nujnost ali nalog, uporablja Zorec večkrat infinitiv: Matevžek je videl, da se mu bo samemu vračati. Navadimo se, da nam je živeti iz svoje moči. Počakati mu bo do jutri. »Ali je to tebi vedeti?«

7. Namesto kak ali kakšen piše Zorec dosledno kakov in kakovršen: Saj veš, kakov siromak sem. Kakovih petdeset let star mož.

8. Kot malenkost naj omenim še, da Zorec namesto *vedno*, ki ga med ljudstvom vsaj na Gorenjskem jaz nisem še nikjer slišal, dosledno piše zmerom: Dobre volje je bila, zmerom vesela. Zmerom ga je kaj tiščalo.

Zorčev besedni zaklad in njegovo izražanje spominjata na jezik njegovih ožjih rojakov Jurčiča in Levstika. Večkrat se mi je zdel kak izraz ali izrek nov, pa sem videl v Pleteršniku, da ga ima že Jurčič, včasih tudi Levstik. I. D.

VABILO UČITELJEM SLOVENŠČINE

V Kondorju, zbirki Mladinske knjige, izhajajo literarna dela, namenjena dijakom srednjih šol za domače branje (obvezno čtivo). Upajmo, da bo kmalu odpravljena občutna vrzel, ki so jo učitelji slovenščine na vseh svojih sestankih navajali kot pglavitni vzrok, da delo z domačim branjem ne steče tako, kot bi želeli. Od prejšnjih podobnih zbirk se Kondor razlikuje po kvalitetnejši opremi in tudi po tem, da literarni teksti niso preobremenjeni s preobširnimi uvodi in za namen zbirke nepotrebnimi, zlasti predrobnimi literarnozgodovinskimi opombami. Skratka, zbirka je namenjena dijakom, učitelj pa mora najti druga pomagala, da bo znal dijakom približati posamezna literarna dela iz nje in jim zbuditi zanimanje zanje, da bodo segli po njih tudi takrat, ko tega ne bo zahtevala šola. Najti mora torej tako metodo dela, da bo dijaku dopovedal, kako mora brati posamezne literarne umetnine, da bo z branjem spoznal svoje ljudstvo in njegovo stvarnost, spoznal svet in življenje in si z branjem izbranih literarnih del razvil estetski čut in vsestransko izoblikoval pogled na svet in življenje, torej vse tisto, kar mu bo koristilo v življenju in pri delu v sodobni družbi. Poleg tega naj ga branje utrjuje v jeziku, mu širi izrazne možnosti in mu pomaga, da bo hitreje in bolje obvladal knjižni jezik. Če učitelj tega ne bo dosegel, ni izpolnil pglavitnega namena, ki ga imamo pri pouku materinskega jezika in književnosti v šoli.

Menim, da je prav neizdelana metoda pri obravnavi domačega berila pglavitni vzrok, da dijaki na šolah ne vzljubijo knjige. Zlasti mladim učiteljem, ki stopijo prvič v šolo, to delo ne gre tako od rok, kot bi moralo. Na univerzi se s tem niso ukvarjali, priročnikov, ki bi jim pokazali vsaj na splošno način dela, do danes nismo imeli. Vzemimo, da poučuje slavist samo v štirih razredih slovenščino. Po učnem načrtu mora vsako leto v vsakem razredu mimo drugega obdelati po osem literarnih tekstov kot domače berilo, kar dá skupno 32 del. Najti za vseh 32 del pravičen metodični postopek pri obravnavi pa res ni lahka reč.

Težko pričakovani učbenik dr. S. Trdinove Uvod v umevanje besedne umetnosti mu bo le deloma v pomoč, ker bo v njem našel le splošna navodila in posamezne primere za obravnavo literarnih del, pri obdelavi vsakega posameznega teksta pa je metoda odvisna še od literarnega dela samega, od stopnje dijakove zrelosti, od prejšnjega znanja itd. Zato bi bilo prav, da bi v listu Jezik in slovstvo izkušenejši učitelji poročali, kako obravnavajo posamezna literarna dela, določena za domače berilo, kako se pripravijo na tako obravnavo, na branje, analizo (prizorišče, čas dogajanja, osebnost glavnega junaka in drugih oseb, osnovna misel dela,

kompozicija, dialog, jezik, pisatelj itd.).* Če bi vsaka ali vsaj vsaka druga številka prinesla po en sam primer take obravnave obveznih literarnih del, bi v kratkem prišli do priročnikov, ki bi gotovo izboljšali kvaliteto našega pouka slovenščine.

Nekateri sicer mislijo, da bi bilo najbolje, če bi bila taka navodila dodana že kar vsakemu posameznemu zvezku Kondorja. A ker se učitelji kaj radi strogo drže takih navodil in sami premalo premišljajo o metodi dela, se mi zdi, da je bolje, če jih tam ni. Tudi za dijake je bolje, da nimajo že ob tekstu nekakšne šablone, temveč da sami premišljajo o prebranem. Morda bi Mladinska knjiga kasneje, ko bi se nabralo v zvezkih Jezika in slovstva več takih izkušenj, te izdala v posebnih brošuricah, ki bi rabile učiteljem kot napotilo za njihovo delo. S. M.

OBČNI ZBOR SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

Dne 18. maja 1958 je bil v slavističnem seminarju v Ljubljani ob razmeroma lepi udeležbi 20. redni letni občni zbor Slavističnega društva z običajnim dnevnim redom. Počastitvi obeh v minulem letu umrlih častnih članov — častnega predsednika društva prof. Nahtigala in profesorja W. K. Matthews a iz Londona — je sledilo poročilo predsednika prof. Janka Jurančiča. To je poudarilo glavno dejavnost društva v preteklem letu — prireditve zborovanja v Novem mestu in Dolenjskih Toplicah z zelo kvalitetnimi referati, ki je združilo skoraj vse slovenske slaviste, in sodelovanje na II. jugoslovanskem slavističnem kongresu v Beogradu. Nagradi iz Kidrič-Prijateljevega sklada za najboljši literarnozgodovinski slovenistični deli sta bili podeljeni prof. Janku Čaru in abs. slav. Jožetu Ftičarju. Iz poročil drugih odbornikov je bilo spoznati, da tudi drugo društveno delo ni nazadovalo, le strokovna predavanja v Ljubljani so se zaradi jesenskih zborovanj začela nekoliko pozno. Slavistična revija je bila pripravljena za tisk dvakrat: letnik 1957 kot Nahtigalov zbornik, prvi snopič letnika 1958 kot zbornik referatov za moskovski kongres. Revija Jezik in slovstvo bo kljub finančnim težavam izhajala dalje, čeprav v nekoliko skrčenem obsegu.

Za novega predsednika je bil izvoljen univ. prof. dr. France Tomšič; odborniki so v glavnem ostali isti.

Na občnem zboru je bil ustanovljen Nahtigal-Ramovšev sklad, iz katerega bi se vsako leto podeljevale nagrade za najboljša slovenistična jezikoslovna dela; članstvo je vabljeno, da prispeva v ta sklad kakor tudi v Kidrič-Prijateljevega, ki je že popolnoma izčrpan, tako da društvo podeljuje nagrade iz svojih sredstev. Sklenjeno je bilo tudi povečanje članarine od 100 na 200 dinarjev na leto. Če bodo sredstva, bo novi odbor spomladi 1959 priredil slavistično zborovanje s primorsko tematiko v Portorožu, združeno s prihodnjim letnim občnim zborom. M. K.

Slovniške in pravopisne drobtine

ZA KOGA NEKI PIŠEMO?

Mnogi zapiski v JiS, posebno med slovniškimi in pravopisnimi drobtinami, obravnavajo napake našega pisanja, predvsem pač časnikaškega. Ko jih prebiram in redno berem tudi liste, vidim zmerom iste napake, kako se ponavljajo, in sodim, da jih zlepa ne bo noben članek odpravil. Zakaj pač ne? — Ali berejo JiS tudi tisti, ki bi ga prav gotovo morali, ravno tako kakor morajo vestni sekretarji podjetij brati uradne liste? Dvomim. Ali kak stavec v tiskarni prebira JiS? Ali ve zanj? Ali redni sodelavci dnevnikov mislijo na pravopis in na svoje izpopolnjevanje? Sleherni dan nam nasujejo člankov, ki jih prebirajo bralci od vzhoda do zahoda pa od poklica do poklica. V nekaterih ni niti toliko vestnosti ali odgovornosti do jezika, kolikor je zahteva profesor slovenščine od prvošolca. Take napake me

* Posamezni članki naj bi ne presejali pet strani, tipkanih s presledkom, kar naj bo obvezna norma tudi za vse druge prispevke z jezikovnega, literarnozgodovinskega in metodološkega področja. Pisce prosimo, naj nam čimprej sporočijo, katera literarna dela mislijo obdelati in do kdaj, da ne bo nepotrebne kolizije.

res bodejo. Saj so jih že mnogi pokazali in obsodili v člankih. A kakor je videti, so to le registracije, ne pa terapija. Ali bomo kdaj nehali pisati o *pristopanju k delu*? Ali bomo kdaj nehali *koristiti letne dopuste* in razne popuste? Najbrž nikoli. Ali bomo zato morali vso tako rabo in zlorabo prej ali slej legalizirati po besednjakih in slovnica? Mislím, da vendarle ne! Ali se bo sodelavec dnevnikov in listov, ki se mu take rabe kopičijo, kdaj zavedel, da seje grdo seme pačenja našega jezika? Ali ni strašno, če kar naprej beremo besede *razstopina*, *razstaliti*, *razstegniti*, ko moramo vendar vedeti, da imamo glagole topiti, taliti itd.

Ali naj torej take reči obravnavamo dan na dan? Te resnice spadajo vendar v šolo, k šolski uri, in sicer precej zgodnji. V listu naj bi prostor ostal za kaj drugega. Tudi za pravopis tujih jezikov ne, da bi namreč opozarjali na napake, ki mečejo senco na marsikoga, če beremo: *To bee or not to bee*. Če že naročniki oglasov ne morejo biti vsi učeni, pa morajo vsaj uredniki znati in vedeti nekaj več kot le hruške peči, da ne bodo v svojih listih pisali o *izpravnih* avtomobilih, *weekend-hišicah*, motorjih *Triumpf*, avtih *Olympia* pa o *waterpoolu*, *Dawisovem* pokalu in *Gorskem kotorju*. Pa seveda neizogibni *izkati*, *izkren* ob *iskopati*. Preveč je tega, da bi mogli vse naštevati.

Odgovorni naj vendar berejo tudi o jeziku, da bodo lahko pazili vsak na svojem področju. Tisk stane denar, zato naj bo vsestransko koristen.

F. Vernik

DOKLER IN DOKLER NE

Napake v rabi prislova dokler niso redke. Časovni prislov dokler z nedovršnim glagolom pomeni, da je dejanje v odvisnem stavku istočasno z dejanjem glavnega stavka. Dokler je drevo mlado, ga lahko upogneš. Namesto tega bi lahko rekli: kakor dolgo je drevo mlado. Dokler ne z dovršnim glagolom pa pomeni, da traja dejanje glavnega stavka le dotlej, ko se prične dejanje odvisnega stavka. Počakaj, dokler se ne vrne oče! To se pravi: Počakaj tako dolgo, da se vrne oče! Ali: Počakaj dotlej, da se vrne oče. Prav pa je tudi stavek v obliki: Počakaj, da se vrne oče!

V starejši književnosti imamo v tem pomenu včasih dokler brez ne. V Prešernovem sonetu »Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne« se glasita zadnja dva stiha: Bolj dan na dan brli življenja sveča, dokler ji reje zmanjka in ugasne. Na drugem mestu pa imamo tudi pri Prešernu v takem primeru dokler ne, kot terja današnja raba: Kako lepo se rosa bliska. dokler jutra hlad ne mine.

Ivan Tominec

ALI STE PRIŠEL (PRIŠLA)?

Zgoraj navedena napaka v našem vikanju se je v zadnjem času pri našem izobraženstvu zopet precej razpasla. Prvi jo je grajal R. Kolarič v svojem Jezikovnem rešetu 1931 na str. 83, medtem ko je šel Breznik tudi v svoji zadnji SS IV iz 1934 molče mimo nje. Kolarič je namreč pravilno ugotovil, da mora biti pripadajoči deležnik ali pridevnik v množini, ako je pomožnik v množini, torej bi se moral gornji primer pravilno glasiti: ali ste prišli, in to za oba spola, tako moški kakor ženski, kajti v slovenščini vikamo v moškem spolu tudi ženske.

Naj nam to trditev poleg živega ljudskega govora potrde tudi naši pisatelji! Vodnik: Nato rečeta pogorelca (kmetu): »Kako je to, da ste bili na hlapca zavolj ene majhne reči tako hudi, ker ste proti ubogim vendar dobri?« Levstik: »...zatorej, če bodele suknjo dali meni... Žirovnik je suknjo zaslužil, ter nadejam se, da mu je ne bodele kratili...« Jurčič: »Kaj ste tako zamaknjeni, Helena.« Kersnik: »Zatoženi ste, da ste prosjčili po hišah.« (Vrbanoj Ančki.) Tavčar: »Ko bi le vi take otroke imeli!« Cankar: Pisar mu je odgovoril mirno: »Kaj ste vi dosegli, prijatelj, ko ste šli in ste zabodli človeku nož v hrbet?« Takih in podobnih dokazov bi seveda lahko navedli na tisoče.

Edino izjemo nahajamo v zahodnih narečjih in zato tudi pri Janezu Svetokriškem. Fr. Tomšič navaja v svoji disertaciji *Sacrum promptuarium* in knjižna slovenščina tole: Pri tako imenovanem vikanju stoji predikat sicer v 2. osebi pl., particip oz. povedkovo določilo pa v singularu, kar je v skladu z zahodnimi narečji: bodite potroštan Gospud Vicari IV, 78, se bote čudila IV, 135. Iz znane pridige na Noviga lejta dan pa lahko dodamo še primere: Ah gospud! Zakaj nejste poprej

prišel... Nikar, vsaj nejste še taku stara inu grda, de bi kateri še vas ne vzel... Ste kaj dolžan... Toda tudi pri njem najdemo tu pa tam pravilno rabo v množini: bote slavu dali tej vaši prijatelci... Gospud, jo bote mogli zapustiti... V zahodnih narečjih je ta neslovenska raba nedvomno nastala po vplivu italijanščine, ki v nji ostane povedkovo določilo ali deležnik za vse spole in števila v moškem spolu ednine: ho amato, abbiamo amato, avevano amato. Prejšnje slovnice ugotavljajo za italijanščino, da so deležnik vendarle lahko vezali z objektom: ho comprato la casa ali ho comprato la casa, v novejšem času so pa to opustili.

Po Kolariču je St. Bunc v svojem Pregledu slovnice slovenskega knjižnega jezika 1940 na str. 98 sicer pritegnil Jezikovnemu rešetu, toda pristavil je: »V navadi je tudi logično vezanje osebka s povedkovo besedo, ki stoji v ednini in razlikuje oba spola: Kaj ste tako žalostna, ali se še niste potolažila? — Bodite tako ljubezniv in mi povejte!« Vse naslednje slovnice pa so šle mimo tega dovoljenja in odločno obsodile to neslovensko rabo: tako SS III/IV (1940, str. 115) ugotavlja: Kadar govori preprosti človek o osebku, ki jih posebno spoštuje, postavlja povedek v množino moškega spola: »Mati so mi spekli pogačo za na pot.« Pomni! Napačno je: Kaj ste rekel (gospod), rekla (gospa)? namesto: Kaj ste rekli, gospod (gospa)? Dobešedno je to ponovila SS iz 1947. Najnovejša SS iz 1956 (Bajec-Kolarič-Rupel) govori podobno na str. 287: Kadar govorimo (torej vsi, ne samo preprosti človek!) z osebami, ki jih posebno spoštujemo ali ki z njimi nismo domači, jih vikamo, to je, stavimo v 2. osebo množine moškega spola. N. pr. Vi, tovariš Marko, pridite k telefonu! Tovarišica učiteljica, ko boste končali pouk, se oglasite, prosim, v pisarni! Pomni! Napačno je: Kaj ste rekel (rekla)? namesto: Kaj ste rekli?

Iz vsega povedanega je povsem jasno, kaj je slovensko in kaj naše slovnice odločno zahtevajo. Če torej vikamo, vikajmo po domače, kakor naš preprosti človek, in otresimo se polovičarskega izražanja!

Fr. Jesenovec

TUJKE IN LOKALIZMI V LEPOSLOVJU

Bralca ne ovirajo tujke v znanstvu, tehniki in strokovnem slovstvu, kjer si avtor ne more brez njih pomagati, zlasti ne brez originalnih strokovnih terminov, ki jih še ni v našem jeziku. Toda v leposlovju tujke jezik le kvarijo. V romanu so tujke že tako redke, a še te so največ udomačene; v pesništvu jih je še manj. Toda v ljudski povesti se udomačene tujke in lokalizmi kar dobro prilagajajo, medtem ko so »učene« tujke v njej nekako smešne.

Pretehtajmo nekaj udomačenih tujk po njihovi simbolični moči, pomenu in namišljeni izrazni vrednosti.

Bajta je zaničljiv izraz za kočo; *fant* je krepkejši od mladeniča; *gmajna* je neočiščen, neotrebljen pašni svet, ki mu rečemo v boljšem pomenu tudi pašnice; *grunt* močnejše zveni in je premožnejši ko posestvo; *kamižola* je kmetska, suknjič prazničen in gosposki; *peza* se rabi bolj simbolično, teža stvarno; *štala* za govedo je temna, zagnojena, hlev za govedo in konje je lepši, štali dajemo nekaj manjvreden pomen; za *žehto* je parnja primeren izraz, toda ne izraža tega, kar žehta, kjer se že ♥ izrazu občuti milnato izparevanje; *žida* je dražja ko svila in težja.

Barikada zveni nedvomno močnejše od zgrade, v barikadi je revolucionaren prizvok; za *bestijo* je živina premil izraz, je torej bestija krutejša od živine, v bestiji je že prizvok stekle živali; *demon* je gozljivejši od zlega duha; *fijakar* je mož na kočiji, a izvošček spominja na postreška z ročnim vozičem; za *imperij* zveni cesarstvo prešibko; *interesantno* je zanimivejše kot zanimivo; za *kanal* imamo slovenske izraze prekop, pretok, preliv, vodotok, toda votlo zveni le kanal; *karakter* na zunaj priteguje, a značaj notranje prijetneje vpliva, je blagoglasen; *karta* in *kartanje* je udomačeno, toda vozno karto le utegne izpodrinuti vozni listek; za *kliko* nimamo kaj primernega, svojat je le prehuda; zarota ali spletko lahko brez škode izpodrine tujko *komplot*; *nacionalen*, *nacionalist* ima za nas borbeni prizvok, naroden, narodnjak je plehek, a *nacija* bi označili v SP z zvezdico; za *odij*, *odiozen* bosta močnejša naša sovraštvo in mržnja; *pakt* izraža nekaj, kar drži, zanj je naša pogodba preplehka; v *poeziji* občutim več melodije ko v pesništvu; *prepotenten* je udarno izraženo, njemu po robu bi postavili preobjestneža prej ko premogočneža; za *revolucijo* je prevrat precej izdaten, a le prešibek, v revoluciji občutim rušenje, grmenje, v prevratu le nasilen prevzem oblasti; za *vagon* nimamo slovenskega izraza, železniški voz je le opis izraza vagon.

Lokalizmi so za ljudsko povest posebno značilni. Na primer: Martinek je bešter, Franček je brihten, Lenči je fletna, Andrejec je glemavec (lenuh), Anže je mulec, Mihelca je mula. Fletno jo je vprašal, brihtno ga je pogledala.

Vulgarizmi leposlovja ne kvarijo, če niso vsiljivi in jih uporabljamo le poredkoma in na pravih mestih. Ob pogostejšem ponavljanju utegnejo postati omedlni. Leposlovju so v ukras tudi kletvice, če ne zvene prostaško. Ob kletvici »tavžent hudičev« se ukrešejo iskre, s plašilom »tisoč vragov« ne splašiš niti zajca. *Ivan Matičič*

Opomba. Uredništvo se nikakor ne strinja z vsem, kar je v članku napisanega; vendar ga priobčujemo prav zato, da se vidi, kako različni so pogledi posameznikov na besedišče, na zven besed. Vsakdo ima svoj okus in svoje simpatije, od pisateljeve osebnosti pa je odvisno, kako jih zna uveljaviti. *A. B.*

JERNEJ — NUŽEJ

Zamejski Slovenec nam piše: »Koroški Slovenci poznajo Jerneja samo iz litanij, sami pravijo Nūžej. To je ljudski izraz in ga lahko uporabljamo tudi v pismenem jeziku. Saj tudi Finžgar piše gorenjske besede, pa če so drugim slovenskim narečjem še kako tuje. Nužej samo zato še ni uveden v pismeno slovenščino, ker ni piscev, ki bi ga uvedli. A da jih ni, so krive razmere. Če se slovenski jezik zanemarja v šolah, ne moremo imeti piscev.«

Mnenje jezikoslovcev je, da je Nužej lepo domače ime. Iz Bartholomaeus je nastal Paternevž, kakor še govore stari ljudje, nato Paternūž (primeri priimek Paternū). Oseba imena se v vsakdanji govorici rada krajšajo. Tako smo dobili ime Nuž, ki je privzelo znano koroško-gorenjsko ljubkovalno pripomočje in se danes glasi Nužej kakor Tonej, Tinej in podobno. *A. B.*

NEKAJ PRIPOMB K SP

1. Pri tujkah, izposojenih iz latinščine, s konzonantnima skupinama *sp* in *st* razlikuje SP »poljudne« izraze, ki jih piše s *šp* in *št*, od izrazov s pretežno znanstvenim značajem, ki jih piše po izvirni latinski obliki. Zdi se mi, da taka delitev ni prepričevalna. Če je pravilno *inštitut*, zakaj ne tudi *inšpicient*, *inštalater*, *špecialist*, *špediter*, *štatist*? Druga možnost bi bila, da pišemo vse te tujke v izvirni obliki, torej s *sp* in *st*.

2. V slovarju piše Galileo Galileija, po t. 34 b bi bil roditelj Galileia.

3. Na str. 867 je naveden vesmir z zvezdico, na str. 303 pa brez nje.

4. *Pletnja* je po SP véliki čoln s streho na Blejskem jezeru. Beseda je po vsi verjetnosti iz nem. *Plätte* = plovilo s ploskim dnom. Izraz so nemara prinesli na Gorenjsko briksenški priseljenci in ga je gorenjska govorica prevzela v obliki *pletna* in ne *pletnja* (primer *ketna* iz *Kette*). *Vladimir Naglič*

ŠE NEKAJ ARABSKIH IMEN

Abdel ni ime in se zato ne sklanja: ustreza nemškemu »Sklave des« ali francoskemu »esclave, serviteur du«. — V pojasnilo: »ein Sklave« je po arabsko »abdun«, »der Sklave« pa »abdu«; »der Mächtige« je »alqádiru« (člen pišejo Arabci skupaj s samostalnikom), roditelj »des Mächtigen« pa »alqádiri«; »der Sklave des Mächtigen« pa je »abdu 'lqádiri«, pri čemer prvi samostalni, od katerega je odvisen roditelj, ne sme imeti člena. V navadnem govoru se končnici *u* in *i* ne izgovarjata in tako pridemo do imena *Abd el Qadir* ali *Abdelqader* ali celo *Abdel Kader*. Podobno »abdu 'lláhi« ali *Abdelláh* ali *Abdulláh* (služabnik boga), »abdu 'rrahmáni« ali *Abdurrahmán* (služabnik usmiljenega), in ne navsezadnje *Abdel Nasr* (služabnik orla).

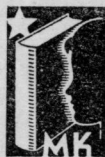
Sudán; prestolnica Sudana je *Hartúm*; njegov prejšnji ministrski predsednik je bil *Abdulláh Halíl*.

Rašíd (pravičen), *Hasún* (zelo lep).

Nekemu egiptovskemu časniku je ime *Ahbár el Jawm* ali *Ahbar el Jom*, kar pomeni »novice dneva« ali »današnje novice«. *Dragotin Skrinar*

ZBIRKE ZALOŽBE

»Mladinska knjiga«

Od septembra 1958 do junija 1959 bo Mladinska knjiga pripravila odraslim in mladini poleg rednih izdaj še pet knjižnih zbirk:

»KONDOR«, izbrana dela iz domače in svetovne književnosti

12 knjig — 1560 dinarjev

»GLOBUS«, zbirka potopisov

4 knjige — 2400 dinarjev

»SINJI GALEB«

8 knjig — 960 dinarjev

»ZLATA PTICA«, pravljice in pripovedke

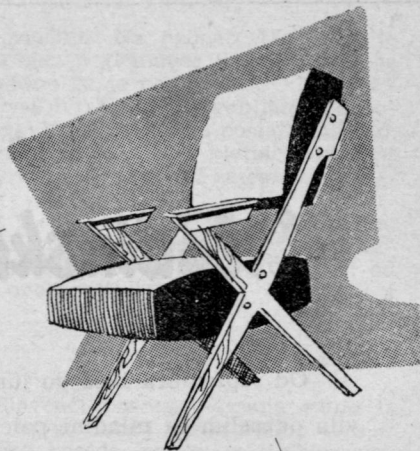
4 knjige — 2200 dinarjev

»ČEBELICA«, zbirka slikanic za najmlajše

8 knjig — 480 dinarjev.

Te zbirke se tiskajo v velikih nakladah, zato so cene tako nizke. Vsem jih toplo priporočamo.

Naročila sprejemajo do konca oktobra vse knjigarne, poverjeniki po šolah in podjetjih ali pa MLADINSKA KNJIGA, Ljubljana, Natorjeva 1, Titova 7, Miklošičeva 40, v Mariboru, Partizanska 9 in v Celju, Stanetova 3

ZA VSE VRSTE
POHIŠTVA, LESA, LESNE
GALANTERIJE IN OPREME
VSEH
NOTRANJNH PROSTOROV
SE OBRAČAJTE VEDNO
NA RENOMIRANO
PODJETJE

LESNINA

LJUBLJANA

KI VAM SOLIDNO POSTREŽE
PO SVOJIH POSLOVALNICAH
V VSEH VEČJH MESTIH
IN GOSPODARSKIH
SREDIŠČIH
JUGOSLAVIJE

LESNINA
LJUBLJANA

CENTRALA ZA FLRJ
LJUBLJANA
PARMOVA 41